

Національна академія внутрішніх справ

Околіт Олександр Володимирович
Вознюк Андрій Андрійович

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ
СПІЛЬНОТИ ТА УЧАСТЬ У НИХ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

Монографія

 **НОРМА
ПРАВА**
Київ–2025

Рецензенти:

Балобанова Дар'я Олександрівна, професор кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Дудоров Олександр Олексійович, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Мовчан Роман Олександрович, професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, професор

Монографію підготовлено в межах іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених — докторів наук за 2024 рік (0124U003903).

Околіт О. В., Вознюк А. А.

О-51 Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики : монографія / за наук. ред. А. А. Вознюка. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 324 с.

ISBN 978-617-8306-27-4

У монографії висвітлено теоретичні та практичні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК. Роз'яснено положення цієї статті, а також надано рекомендації щодо її застосування з огляду на сучасні напрацювання українських та зарубіжних вчених, практику національних правозастосовних органів. Окреслено проблеми застосування ст. 255 КК, запропоновано шляхи їх розв'язання.

Видання призначене для суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників, адвокатів, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями протидії організованій злочинності.

УДК 343.9.02:343.21](477)

Видавництво «Норма права» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

ISBN 978-617-8306-27-4

© Околіт О. В., Вознюк А. А., 2025
© Видавництво «Норма права», 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 5

ВСТУП 7

Розділ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УЧАСТЬ У НИХ

- 1.1. Злодійська спільнота як форма організованої злочинності..... 15
- 1.2. Новели кримінального законодавства щодо протидії організованій злочинності від 4 червня 2020 року: головні положення та стан їх наукового дослідження..... 22
- 1.3. Злочинна організація як форма співучасті.....28
- 1.4. Злочинна спільнота як форма співучасті.....53
- Висновки до розділу 1 66

Розділ 2.

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УЧАСТЬ У НИХ

- 2.1. Об'єкти злочину, передбаченого ст. 255 КК України 73
- 2.2. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 255 КК України 79
- 2.3. Суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 255 КК України 102
- Висновки до розділу 2 113

Розділ 3.

КВАЛІФІКУЮЧІ ТА ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УЧАСТЬ У НИХ

- 3.1. Службова особа як суб'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України 119

3.2. Суб'єкт злочинного впливу та суб'єкт підвищеного злочинного впливу як суб'єкти злочину, передбаченого ст. 255 КК України	126
3.3. Недоліки конструкції особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України	171
Висновки до розділу 3	196
Розділ 4.	
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УЧАСТЬ У НИХ	
4.1. Звільнення від кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації	205
4.2. Покарання за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них	220
Висновки до розділу 4	240
ВИСНОВКИ.....	242
CONCLUSIONS.....	256
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	270
ДОДАТКИ.....	304

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Австрія	– Республіка Австрія
Азербайджан	– Азербайджанська Республіка
Андорра	– Князівство Андорра
Бразилія	– Федеративна Республіка Бразилія
Вірменія	– Республіка Вірменія
Греція	– Грецька Республіка
Данія	– Королівство Данія
Еквадор	– Республіка Еквадор
Естонія	– Естонська Республіка
ЄС	– Європейський Союз
Закон України від 4 червня 2020 р.	– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. № 671-ІХ
Ізраїль	– Держава Ізраїль
Іспанія	– Королівство Іспанія
Італія	– Італійська Республіка
Казахстан	– Республіка Казахстан
Китай	– Китайська Народна Республіка
КК	– Кримінальний кодекс
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс
Литва	– Литовська Республіка
Ліхтенштейн	– Князівство Ліхтенштейн
Македонія	– Республіка Північна Македонія

Мексика	– Сполучені Штати Мексики
Німеччина	– Федеративна Республіка Німеччина
Норвегія	– Королівство Норвегія
Перу	– Республіка Перу
Польща	– Республіка Польща
ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13	– постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13
РНБО	– Рада національної безпеки і оборони України
рф	– російська федерація
Сербія	– Республіка Сербія
Словенія	– Республіка Словенія
Таджикистан	– Республіка Таджикистан
Туніс	– Туніська Республіка
Туреччина	– Турецька Республіка
Туркменістан	– Республіка Туркменістан
Угорщина	– Угорська Республіка
Уругвай	– Східна Республіка Уругвай
Фінляндія	– Фінляндська Республіка
Франція	– Французька Республіка
Хорватія	– Республіка Хорватія
Чехія	– Чеська Республіка
Чорногорія	– Республіка Чорногорія
Швейцарія	– Швейцарська Конфедерація

ВСТУП

Організована злочинність є складним і багатовимірним соціально-правовим феноменом, що становить істотну загрозу правам, свободам і законним інтересам громадян у більшості країн світу. Це негативне явище поширене в Бразилії, Італії, Китаї, Колумбії, Мексиці, Німеччині, США, Туреччині, Японії та інших державах. На жаль, Україна також належить до переліку країн, де організована злочинна діяльність має системний та стійкий характер, що негативно позначається на функціонуванні економічної та політичної систем держави.

Високий рівень суспільної небезпечності організованої злочинності зумовлений її масштабом і рівнем організації, застосуванням фізичного та психічного насильства, занепадом соціальної моралі, активним проникненням в економічну сферу та політичні інституції, а також здатністю адаптуватися до новітніх технологій й інтегруватися в міжнародні (транснаціональні) кримінальні мережі.

Використання організованими злочинними об'єднаннями таких сучасних технологічних засобів, як криптовалюта, даркнет, електронні платіжні системи та захищені канали зв'язку, суттєво ускладнює процес виявлення, документування та подальшого розслідування їх протиправної діяльності. Це зумовлено високим рівнем анонімності, який забезпечують зазначені засоби, а також відсутністю належного правового регулювання їхнього використання в кримінальному процесуальному законодавстві України. Водночас складність ідентифікації суб'єктів злочинної діяльності та встановлення джерел доказової інформації ставить перед правоохоронними органами завдання з удосконалення методик і технічних засобів оперативно-розшукових заходів з метою ефективної протидії сучасним формам організованої злочинності.

Значна частина учасників сучасних організованих злочинних об'єднань продовжує дотримуватися специфічних неформальних правил поведінки – «понять», які притаманні злочинному середовищу країн, що раніше належали до складу СРСР. Кримінальну діяльність таких груп, організацій та спільнот здебільшого координують авторитетні суб'єкти злочинного світу, такі як «злочинні

законі» («вори в законі») й інші впливові кримінальні авторитети, які посідають провідні позиції в злочинній ієрархії та мають можливість визначати напрями й методи злочинної діяльності.

Серед основних тенденцій сучасної організованої злочинності необхідно виокремити активні спроби кримінальних структур проникнути у сфери економіки та політики з метою посилення свого впливу й легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. У цьому контексті організовані злочинні об'єднання встановлюють контроль не лише за певними територіями та соціальними групами, а й за високоприбутковими секторами економіки, здійснюючи тиск на суб'єктів малого та середнього бізнесу, зокрема через запровадження системи нелегальних платежів («кримінальних податків»).

Важливим аспектом діяльності організованих груп і злочинних організацій є їх проникнення в систему органів державної влади та місцевого самоврядування, що реалізується через інтеграцію своїх представників на різні рівні управлінських структур. Частково кримінальні об'єднання перебирають на себе функції державних інституцій, створюючи паралельні нелегальні структури, які забезпечують населення певними послугами, формуючи в такий спосіб систему неправових соціально-управлінських відносин, здатних ефективно конкурувати з офіційними державними інституціями.

Зокрема, злочинні об'єднання незаконно вирішують питання, що належать до компетенції правоохоронних і судових органів, серед яких можна виокремити повернення викраденого майна, стягнення боргів, «покарання» винних у правопорушеннях осіб, вирішення конфліктів та спорів. Водночас злочинні структури постачають населенню предмети й товари, обіг яких заборонений законом (наприклад, наркотичні речовини, зброю, підроблені документи), надають незаконні послуги у сферах, заборонених законодавством, (наприклад, у сфері сексуальних послуг, грально-го бізнесу, перетину кордону, контрабанди), а також займаються незаконним видобуванням корисних копалин та іншими видами злочинної діяльності.

Упродовж 2015–2019 років відбулося значне посилення позицій представників організованої злочинності в Україні, що стало

наслідком низки системних прорахунків у процесі реформування органів кримінальної юстиції та високого рівня корупції в державних структурах. Суттєвий вплив на зміну криміногенної ситуації в державі також мали законодавчі зміни, що відбулися в кримінальних кодексах Вірменії та Грузії. Вони стосувалися запровадження спеціальних підстав кримінальної відповідальності для «зłodіїв у законі» й інших кримінальних авторитетів, що спричинило їх міграцію на територію України.

Питання протидії організованій злочинності набуло особливої актуальності у зв'язку зі створенням у структурі Національної поліції України нового спеціалізованого підрозділу – Департаменту стратегічних розслідувань, який отримав відповідні правові й організаційні ресурси для ефективної боротьби з кримінальними авторитетами та злочинними об'єднаннями. Зокрема, з метою підвищення ефективності притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів злочинного впливу до КК України внесено зміни, що принципово оновили модель кримінально-правової протидії цьому негативному явищу.

В українське законодавство було введено нові поняття: «злочинна спільнота», «вор у законі», «злочинний вплив», «злочинна діяльність», «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу». Окрім цього, криміналізовано нові види злочинних діянь, серед яких увагу привертають такі, як встановлення або поширення злочинного впливу, звернення за застосуванням злочинного впливу, а також окремо передбачено відповідальність за організацію, сприяння в проведенні або участь у злочинному зібранні («сходці»).

За даними Офісу Генерального прокурора, упродовж 2020–2024 рр. обліковано 806 злочинів, передбачених ст. 255 КК України. 466 випадків (58,0 %) завершилися врученням повідомлення про підозру; 147 проваджень (18,2 %) було направлено до суду, з яких 146 (18,1 %) – з обвинувальним актом; 60 проваджень (7,4 %) закрито, зокрема в 59 (7,3 %) – на підставах п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (додаток 1).

Згідно зі статистикою Державної судової адміністрації, за той самий період у судах розглядалось 610 проваджень, із яких 278

(45,6 %) надійшли у 2020–2024 рр. Лише 124 із них було розглянуто: це становить 20,3 % від загальної кількості справ і 44,6 % від проваджень, що надійшли в цей період. Із цих 124 проваджень: у 62 (50,0 %) – постановлено вирок, з яких 45 (36,3 %) – шляхом затвердження угоди про визнання винуватості; у 8 (6,5 %) – відмовлено в затвердженні угоди, матеріали повернуто прокурору для продовження досудового розслідування; у 10 (8,1 %) – провадження повернуто прокурору; у 15 (12,1 %) – провадження закрито; у 29 (23,4 %) – справи направлено для визначення підсудності (додаток 2).

Правозастосовні органи постали перед низкою серйозних проблем під час застосування нових кримінально-правових норм, що негативно впливає на ефективність виявлення, документування та доказування злочинів, учинених злочинними організаціями та злочинними спільнотами, а також істотно ускладнює досудове розслідування та судовий розгляд відповідних кримінальних проваджень. В умовах сьогодення ні в юридичній науці, ні в судовій практиці не сформовано єдиної уніфікованої позиції щодо застосування статей 255, 255-1, 255-2, 255-3 КК України, що породжує правову невизначеність та перешкоджає забезпеченню належного рівня правозастосовної діяльності у сфері боротьби з організованою злочинністю. Для розв'язання цих проблем необхідним є проведення додаткових наукових досліджень, узагальнення судової практики та подальшого вдосконалення законодавчих і методичних рекомендацій для правоохоронних та судових органів.

Актуальність проблеми суттєво посилилася у зв'язку з широкомасштабним вторгненням російської федерації в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року. В умовах війни організована злочинність, поєднана з такими негативними явищами, як корупція, тероризм, незаконний обіг зброї, колабораціонізм, воєнні злочини й інші протиправні діяння, становить реальну та серйозну загрозу національній безпеці України. Незаконні збройні формування терористичних об'єднань, що діяли на території Донецької та Луганської областей, були інтегровані до складу збройних сил російської федерації, що ускладнило ситуацію у сфері національної безпеки. Поширеними стали також спроби залучення представників кримінального світу, зокрема «ворів у законі» та інших

кримінальних авторитетів, а також підконтрольних їм злочинних елементів, до дестабілізації суспільно-політичної ситуації в державі.

За таких надзвичайно несприятливих умов Україна як демократична та правова держава зобов'язана ефективно реагувати на зазначені загрози, удосконалюючи механізми кримінально-правового впливу на суб'єктів організованої злочинності. У контексті цього вдосконалення важливо враховувати також євроінтеграційні процеси в нашій країні, які передбачають адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС. Зокрема, необхідною є імплементація положень Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 року, а також Директиви Європейського парламенту та Ради (ЄС) 2017/541 від 15 березня 2017 року про боротьбу з тероризмом, яка замінила Рамкове рішення Ради 2002/475/ЈНА і внесла зміни до Рішення Ради 2005/671/ЈНА.

Ця монографія містить комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій та злочинних спільнот, участь у їхній діяльності, а також окреслює шляхи розв'язання наявних проблем правозастосовної практики шляхом розроблення ефективних стратегій протидії організованій злочинності в Україні.

Висловлюємо щиро вдячність колегам за їхню активну участь, ретельний аналіз, конструктивну критику та цінні рекомендації, які суттєво сприяли покращенню цього дослідження. Особливу подяку хочемо висловити професору кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктору юридичних наук, професору, заслуженому діячу науки і техніки України *Олександр Дудорову*; професору кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктору юридичних наук, професору *Роману Мовчану*; професору кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ, доктору юридичних наук, професору *Дар'ї Балобановій*.

Сподіваємося, що представлена монографія стане цінним науковим і практичним посібником для суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників правоохоронних органів, адвокатів, науково-педагогічних та наукових працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями боротьби з організованою злочинністю та прагне глибше зрозуміти механізми ефективної протидії цьому явищу.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УЧАСТЬ У НИХ

1.1. Злодійська спільнота як форма організованої злочинності

В умовах міжнародного збройного конфлікту, розпочатого рф проти України, пріоритетним для держави залишається розв'язання проблем протидії злочинності. Учені слушно привертають увагу до складнощів, які виникають на цьому етапі розвитку України під час застосування кримінально-правових норм, що стосуються колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору, кіберзлочинів, незаконних дій з гуманітарною допомогою, поширенням військово значущої інформації, воєнних злочинів, воєнного стану, накладення санкцій, обміну військовополонених і навіть довкілля. Водночас, як слушно зауважують О. О. Дудоров і Р. О. Мовчан одним із неминучих негативних наслідків такої загалом природної зміни акцентів стало те, що науковці менше зусиль спрямовують на подолання інших злочинних кримінально-правових проблемах сучасної України, зокрема на питаннях відповідальності за злочини, вчинювані організованими злочинними об'єднаннями. І це попри те, що актуальність окресленої проблематики нині є більш ніж очевидною¹. Слід також додати, що значна частина злочинів, учинених під час війни в нашій державі, пов'язана з діяльністю організованих злочинних об'єднань.

Боротьба з організованою злочинністю та підтримання правопорядку й законності в демократичній правовій державі на всіх історичних етапах її розвитку є найважливішим завданням органів державної влади. Проте в історії різних країн відбувалися такі події, що надавали їм особливої, виключної актуальності². В Україні до таких подій належить міжнародний збройний конфлікт, що триває з 20 лютого 2014 р. у зв'язку з агресією рф. Він загострився з моменту широкомасштабного вторгнення

---

¹ Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 153. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.15>

² Терех У. В. Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 368. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/81_368

збройних сил рф 24 лютого 2022 р. В умовах воєнного стану всі зусилля правоохоронців країни спрямовані передусім на попередження та розслідування воєнних й інших злочинів, пов'язаних з агресією³. Водночас серед таких деліктів траплялися випадки використання організованого криміналітету для дестабілізації суспільно-політичного життя в Україні з метою полегшення окупації нашої держави.

Організована злочинність становила, становить, і, ймовірно, у найближчому майбутньому буде становити серйозну загрозу правам і свободам громадян в усьому світі, не є винятком найбільш розвинені держави (Італія, Китай, Німеччина, США, Туреччина, Японія тощо), а також Україна, у якій організована злочинність є поширеним явищем⁴.

Організовані злочинні об'єднання в умовах розповсюдження корупції розширюють сферу своїх інтересів, проникають в органи влади як на місцевому, регіональному, так і загальнодержавному рівні, встановлюють «наглядачів», а інколи навіть підміняють окремі функції держави та місцевого самоврядування⁵.

Нині на теренах України організована злочинність функціонує в різних формах, однією з яких є **злочинська спільнота**, що поєднує елементи не лише організованої, а й професійної

³ Вознюк А. А. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні та інші злочини, вчинені представниками держави-агресора, в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 23–27 ; Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / [А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан та ін.] ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. С. 9–11.

⁴ Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 22. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.3.03>; Вознюк А. А. Криміналізація злочинного впливу – новий інструмент кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні. *Закарпатські правові читання : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (Ужгород, 27–28 трав. 2021 р.). Ужгород : РІК-У, 2021. С. 267.

⁵ Вознюк А., Дудоров О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2021* : альманах наук. пр. / за ред. С. Л. Стрельцова, О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв : МПНУ ОЮА, 2021. С. 21.

та рецидивної кримінально протиправної діяльності, має певні правила й традиції, а також розгалужену інфраструктуру, зокрема тісні зв'язки з представниками вітчизняного злочинського світу та організованого криміналітету за кордоном⁶. В Україні сформувалося специфічне злочинне середовище, що протиставляється владі, законам і культурі законослухняного суспільства. В окремих регіонах країни створено систему неправових взаємозв'язків і відносин, що здатні конкурувати з легальними інституціями соціуму. Відмітними особливостями сучасного кримінального світу є те, що він має власну економіку, ідеологію, неписані, але беззаперечно виконувані, жорстокі й невідворотні «закони кримінального світу», власну охоронну систему й навіть механізми «соціального захисту» від будь-якого втручання ззовні⁷.

Злочинська спільнота – це один з найнебезпечніших виявів кримінально протиправної діяльності, оскільки нейтралізація окремих її учасників та їх об'єднань не призводить до ліквідації цього соціально небезпечного явища. Вона має здатність до самовідтворення (на зміну одному кримінальному авторитету приходять інші, який продовжує організацію, координацію чи сприяння кримінально протиправній діяльності на певній території). Частково цим можна пояснити той факт, що попри зусилля влади щодо ліквідації цієї форми організованої злочинності, вона продовжує успішно функціонувати як в Україні, так і за межами держав пострадянського простору.

Злочинську спільноту можна вважати найвідомішою національною формою організованої злочинності на кшталт Якудзи в Японії, мафії – в Америці, Італії, Канаді, Тріад – у Китаї, Гонконзі й Тайвані, картелей – у Колумбії тощо.

Вона має декілька особливих ознак, що дають змогу ідентифікувати її серед інших форм організованої злочинності.

⁶ Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 22. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.3.03>

⁷ Батиргареева В., Бабенко А. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. № 2. С. 175–176. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2020-02-164>

По-перше, на вершині ієрархії злочинської спільноти – «злочії в законі» (їх ще називають «вори в законі», «вори», «законніки» тощо). Їм підпорядковуються «положенці», «смотрящі» та інші кримінальні авторитети. Кримінальним авторитетом слід вважати особу, яка має довіру в злочинному середовищі, повагу серед кримінальних правопорушників, а також значний вплив на них. Це може бути як «вор у законі», «положенець», «смотрящий», так і особа, яка не перебуває в таких неформальних статусах.

По-друге, головними функціями злочинської спільноти є організація, контроль, координація кримінально протиправної діяльності на певній території та/або у певній сфері. Представники злочинської спільноти намагаються контролювати різні види та форми злочинності на певній території. Насамперед це кримінальні правопорушення проти власності, життя та здоров'я особи, у сфері незаконного обігу наркотиків. Водночас представники злочинської спільноти не мають суттєвого впливу на окремі види кримінально протиправної діяльності, наприклад, корупційні кримінальні правопорушення (хоча й підтримують корупційні зв'язки в органах державної влади).

По-третє, економічним підґрунтям цієї форми організованої злочинності є наявність злочинських кас – «обшаків», які формуються шляхом відповідних внесків як із законної, так і протиправної діяльності, їх використовують на потреби злочинського світу (наприклад, для підтримки засуджених у місцях позбавлення волі).

По-четверте, у злочинському світі встановлено певні звичаї та традиції, які з плином часу зазнали суттєвої трансформації, однак здебільшого їх дотримуються представники злочинської спільноти, а також інші кримінальні правопорушники.

По-п'яте, злочинська спільнота має колегіальний орган управління злочинними об'єднаннями й окремими злочинцями – «злочинську сходку», на якій вирішують найважливіші питання, що стосуються кримінально протиправної діяльності. Учасники «сходки» періодично збираються для прийняття рішення про покарання порушників «злочинських законів»; розгляду спорів; призначення «смотрящих»; розподілу сфер злочинного впливу й доходів, одержаних злочинним шляхом; «коронації» кримінальних

авторитетів; розкоронування «ворів у законі» тощо. Це зібрання може відбуватися під прикриттям ювілею, весілля, похорону тощо⁸.

В Україні склалася доволі складна політична й економічна ситуація. Нестабільністю користуються представники злочинного світу – так звані «злочії в законі», які потрапляють до України з території Азербайджану, Вірменії, Грузії, РФ, встановлюючи кримінальні контакти, впливають на криміногенні процеси, зокрема, контролюють певні види нелегального бізнесу, чим ускладнюють криміногенну обстановку в державі. «Злочії в законі» є одним із ключових елементів організованої злочинності. Це специфічне для колишнього СРСР, а нині – і для країн пострадянського простору злочинне об'єднання, що утворилося в 30-х роках ХХ століття, яке не має аналогів у світовій кримінальній практиці та вирізняється наявністю жорсткого кодексу кримінальних традицій (спеціальних правил поведінки), а також винятковим рівнем закритості й конспіративності. Переважна більшість «злочинців у законі» колишнього СРСР перебували в РФ та Грузії, однак у зв'язку з тим, що в цих країнах приналежність до «злочинців у законі» криміналізовано, більшість із них змушені були тікати і знайти джерела кримінального заробітку та притулок в Україні⁹.

Представники сучасного організованого криміналітету в нашій державі, з одного боку, постійно вдосконалюють форми й методи кримінально протиправної діяльності, опановують нові технології, а з другого – продовжують дотримуватися встановлених правил, звичаїв, традицій, притаманних для злочинній спільноті країн пострадянського простору. Упродовж 2015–2019 років вони суттєво посилили свої позиції в умовах перманентного

⁸ Вознюк А. Злочинська спільнота як національна форма організованої злочинності в Україні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2022. С. 82–84.

⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями) : проект Закону України від 2 груд. 2014 р. № 1188. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627

реформування правоохоронних органів (насамперед з огляду на ліквідацію ГУБОЗ) та суттєвого зростання рівня корупції в державі. Крім того, уведення до КК Вірменії, Грузії, РФ нових та особливих підстав кримінальної відповідальності злочинних авторитетів, насамперед «злочинів у законі», зумовило часткову «міграцію» цих суб'єктів підвищеного злочинного впливу із зазначених країн на території інших держав, зокрема і в Україну¹⁰.

Професійна злочинність завжди пристосовувалася до тієї суспільно-політичної та соціально-економічної обстановки, яка складалася в певний період історичного розвитку держави, а також до умов функціонування місць позбавлення волі¹¹.

З 2014 р. розпочато воєнні дії, що призвело до виникнення нової реальності: на Донбасі тамтешні бандитські угруповання взяли участь у захопленні влади, майже відвертому грабунку власності, як державної, так і приватної, що спричинило скасування ще довоєнних «договорняків» і «конвенцій» кримінального світу. З'явилися нові, позасистемні гравці в «сегменті» контрабанди на імпровізованому кордоні між Україною і окупованими районами Донецької та Луганської областей¹².

Науковці вважають, що кримінальну ситуацію в Україні ускладнюють правовий хаос у державі, нефункціональність правоохоронної та судової систем, зокрема продемонстрована всієї країні безкарність «елітної» злочинності, коли злочинців-прокурорів, депутатів, винних у багатомільйонних розкраданнях держбюджету (а про мегахабарі вже й не йдеться), лише лякають, звинувачуючи, позбавляючи депутатської недоторканності, морально засуджуючи та відпускаючи за кордон, оголошуючи потім у безперспективний розшук¹³.

Учені констатують, що спроби знищення верхівки злочинного світу здійснювала кожна влада, причому неодноразово, згадуючи

й так звану «суччу війну» в повоєнні роки, спроби знищення авторитетів у 80–90 рр. ХХ ст. шляхом їх ізоляції в спеціальну виправно-трудоу установу «Білий лебідь» у Солікамську із застосуванням різноманітних заходів впливу (часто незаконних) тощо. Проте жодного позитивного наслідку це не забезпечило – зазначена категорія осіб не зникла¹⁴. Такі твердження дослідників видаються не цілком обґрунтованими. Адже спроби викорінення чи знищення злочинності загалом чи окремих її видів здійснюються систематично в різних державах, але вона залишається. Тобто, керуючись логікою вчених, можна дійти висновку, що очікуваних результатів це також не дає. Однак чи так це насправді? Якщо не вживати відповідних заходів протидії організованій злочинності, то її позиції в державі суттєво посиляться.

10 Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 23. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.3.03>

11 Макаренко Н. К. Професійна злочинність в Україні в роки незалежності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 173.

12 Там само.

13 Там само.

14 Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 2020. № 28–29.

3.2. Суб'єкт злочинного впливу та суб'єкт підвищеного злочинного впливу як суб'єкти злочину, передбаченого ст. 255 КК України

На підставі аналізу примітки 1 до ст. 255 КК України можна стверджувати, що *особа, яка здійснює злочинний вплив*, – це особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Відповідно до примітки 2 до ст. 255 КК України, *особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі»*, слід вважати особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

Зазначені дефініції спеціальних суб'єктів злочину, передбаченого ст. 255 КК України, викликали аргументовану критику вчених з огляду на серйозні вади відповідних визначень.

Недоліки дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив» та «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу». На переконання О. О. Кваши, у кримінально-правовому сенсі не витримують критики запропоновані в ст. 255 КК України новели: «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив», «авторитет», «особисті якості чи можливості», «інший вплив на злочинну діяльність» тощо, які мають надто невизначений, оцінний характер. Такий підхід, зважаючи на незадовільний стан правоохоронної та судової діяльності, призводить до свавілля та необмеженого суддівського угляду²³⁴. Розпливчатість, неконкретність визначення «особи, яка

²³⁴ Кваша О. О. Злочинна спільнота: критичний погляд на новелу Кримінального кодексу України. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI (XIX) Львівський форум кримінальної юстиції* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Львів, 17–18 верес. 2020 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 46.

здійснює злочинний вплив», на думку П. Фріса та І. Фріса, просто вражають²³⁵. О. І. Міневич вважає правовою помилкою невідповідність окремих положень Закону України від 4 червня 2020 р. (ідеться про визначення злочинного впливу) *принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми*²³⁶.

Тому закономірно фахівці Центру політико-правових реформ акцентують на тому, що Закон України від 4 червня 2020 р. містить низку положень, які *суперечать принципу юридичної визначеності та принципу пропорційності*, а тому він не відповідає верховенству права і повинен бути повернений до Верховної Ради України для повторного розгляду. У разі ж його підписання Президентом України цей Закон за зверненням Уповноваженого Верховної Ради з прав людини чи іншого відповідного суб'єкта має бути визнаний *неконституційним*²³⁷.

Таким чином, спроба законодавчого визначення понять «особа, яка здійснює злочинний вплив» та «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» в межах приміток 1 і 2 до ст. 255 КК України є новелою українського кримінального законодавства, покликаною розширити перелік спеціальних суб'єктів злочину.

Підсумовуючи думки вчених, слід зауважити, що ключовими недоліками понять «злочинний вплив», «особа, яка здійснює злочинний вплив» та «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» є їх розпливчатість, неконкретність, оцінність та невідповідність принципам правової визначеності, ясності й недвозначності кримінально-правової норми. Вживання нечітких формулювань, таких як «авторитет», «особисті якості чи можливості», «інший вплив», створює серйозні ризики для правозастосовної практики, породжує простір для свавільного тлумачення і зловживання правом.

²³⁵ Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 2020. № 28–29.

²³⁶ Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. С. 124.

²³⁷ ЦППР. Щотижневий аналіз подій 15–22 черв. 2020 р. *Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим*. 2020. URL: <https://old.pravo.org.ua/ua/news/20874528-schotigeneviy-analiz-podiy-15--22-cherhvnya-2020-roku#>

Це ускладнює застосування ст. 255 КК України на практиці та може призвести до визнання відповідних положень Закону неконституційними.

Злочинний вплив. Для встановлення кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив, й особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, важливе значення має дефініція злочинного впливу. Злочинним впливом у ст. 255, 255-1, 255-3 КК України слід вважати будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності (примітка 1 до ст. 255 КК України).

Чим обумовлена необхідність криміналізації злочинного впливу? Для кращого розуміння кримінально-правової сутності злочинного впливу слід з'ясувати, чим обумовлено введення цієї кримінально-правової категорії. З цього приводу в науковій літературі зазначено, що чинне законодавство України протягом тривалого часу містило низку правових механізмів боротьби з організованою злочинністю, які загалом відповідали загальносвітовій практиці. Однак їх було недостатньо для ефективного кримінально-правового впливу на певні категорії представників організованої злочинності – ідеться насамперед про кримінальних авторитетів – «ворів у законі», «смотрящих», «положенців». Чому недостатньо? Кожного із зазначених суб'єктів можна притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення певного злочину (розбою, вимагання, викрадення людини тощо). Це й відбувається в частині випадків на практиці. Надалі, здобуваючи відповідний досвід, ці особи вживають низку заходів щодо уникнення кримінальної відповідальності, зокрема шляхом конспірації своєї кримінально протиправної діяльності, підкупу правоохоронців і суддів, застосування заходів впливу на потерпілих і свідків. Частині кримінальних авторитетів вдається здобути вищий статус у кримінальній ієрархії – стати «вором у законі», «положенцем», «смотрящим». За таких обставин їх суспільно небезпечна поведінка зазнає певної трансформації: відбувається частковий

перехід від участі в окремих злочинах і кримінальних проступках у ролі організаторів, підбурювачів, пособників, виконавців чи співвиконавців до координації кримінально протиправної діяльності на певній території, сприяння їй, спонукання до неї. Акцент суспільно небезпечних діянь кримінальних авторитетів зміщується від участі в окремих злочинах і кримінальних проступках до незаконного впливу на кримінально протиправну діяльність. Тож притягнути до кримінальної відповідальності цих осіб ставало дедалі складніше, а в певних випадках взагалі неможливо. Адже «філософія» чинного КК України ґрунтується на індивідуальному кримінальному правопорушенні, яке може бути вчинене як самостійно, так і в співучасті. Тому, наприклад, «вора в законі» чи іншого кримінального авторитета неможливо було притягнути до кримінальної відповідальності за вирішення спорів (суперечок), які виникають між особами на підставі неписаних злодійських «законів», «за поняттями» (тобто системи неформальних норм і правил, які діють у злочинному середовищі), коли він виконував роль «мирового судді», визначав обґрунтованість претензій, а також ухвалював рішення про покарання винуватців тощо (звісно, якщо в його діях не було складу іншого кримінального правопорушення – вимагання, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань тощо). Не було підстав притягнути до кримінальної відповідальності й осіб, які сприяють кримінально протиправній діяльності шляхом утримання та забезпечення наповнення «общака», осіб, які координують вчинення кримінальних правопорушень на певній території (наприклад, надають дозвіл індивідуальним суб'єктам і злочинним об'єднанням займатися кримінально протиправною діяльністю). Останні можуть навіть не знати, хто, коли, де, у який спосіб і щодо кого вчинить злочин чи кримінальний проступок, що фактично унеможливує притягнення їх до відповідальності як співучасників.

Криміналізація злочинного впливу – це створення нової «філософії» протидії кримінальним авторитетам зі злодійського середовища. Особливість цього інструменту полягає в тому, що він стосується діянь, пов'язаних не з певним злочином, а з кримінально протиправною діяльністю, тому усуває низку прогалин

у підставах притягнення до кримінальної відповідальності найбільш небезпечних представників організованої злочинності. Криміналізація злочинного впливу надає можливість притягнути до відповідальності кримінального авторитета за сприяння та координацію злочинної діяльності, передусім у тих випадках, коли неможливо довести співучасть такого суб'єкта в індивідуальних злочинах²³⁸.

Водночас не слід ідеалізувати нові кримінально-правові заборони в протидії організованій злочинності, оскільки вчені доводять, що спільнота «ворів у законі» може пристосовуватися до мінливого середовища. Навіть найжорсткіших державних репресій недостатньо для ліквідації мафії. Муссоліні не вдалося знищити сицилійську мафію, як Сталін не зміг ліквідувати «ворів у законі». Ефективна політика проти мафії має виходити за межі репресій та стосуватися усунення соціальних й економічних причин існування таких організацій²³⁹. Частково слушною є думка, що поява та розвиток організованої злочинності зумовлені неспроможністю слабких держав забезпечити безпеку своїх громадян та надати їм необхідні послуги²⁴⁰. За таких обставин представники організованої злочинності надають громадянам ті послуги, які держава не спроможна надати взагалі, у необхідних обсягах чи необхідної якості.

У чому виявляється злочинний вплив на практиці? Згідно з результатами аналізу слідчої та судової практики²⁴¹, злочинний

²³⁸ Вознюк А. А. Криміналізація злочинного впливу – новий інструмент кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні. *Закарпатські правові читання* : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27–28 трав. 2021 р.) / за заг. ред. М. В. Оніщук. Ужгород : РІК-У, 2021. С. 268–269; Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 25. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.03

²³⁹ Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 25. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.03; Varese F., Lonsky J., Podvysotskiy Y. The resilience of the Russian mafia: an empirical study. *The British Journal of Criminology*. 2021. Vol. 61 (1). P. 143–166. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azaa053>

²⁴⁰ Dipoppa G. How Criminal Organizations Expand to Strong States: Migrant Exploitation and Political Brokerage in Northern Italy. *APSA Preprints*. 2021. DOI: 10.33774/apsa-2021-kq3b6

²⁴¹ Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 1 квіт. 2025 р. у справі № 295/4502/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126247517>; Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 11 лют. 2022 р. у справі № 295/1272/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103112385>; Вирок Галицького районного суду м. Львова від 31 трав. 2022 р. у справі № 461/2581/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539968>; Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 14 лют. 2025 р. у справі № 676/1013/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125175053>; Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 18 листоп. 2022 р. у справі № 743/766/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107443129>; Вирок Садгирського районного суду м. Чернівці від 1 трав. 2024 р. у справі № 722/1455/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118745168>; Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 14 груд. 2022 р. у справі № 711/6236/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107926033>; Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 27 квіт. 2023 р. у справі № 308/9015/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110510603>; Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 24 жовт. 2024 р. у справі № 686/23494/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122525150>; Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 16 черв. 2022 р. у справі № 711/956/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104785032>

вплив виявляється в широкому спектрі дій, що мають за мету організацію, контроль та управління кримінальним середовищем. До таких дій можна віднести:

- надання особі статусу «вор у законі», що означає визнання її вищої неформальної влади й авторитету в кримінальному світі;
- призначення «смотрящих», «положенців» та інших довірених осіб, які виконують функції координаторів злочинної діяльності в місцях позбавлення волі та за їх межами;
- вирішення конфліктних ситуацій між засудженими, раніше судимими й іншими особами за допомогою «понять» (неписаних кримінальних норм), де злочинні авторитети виконують роль арбітрів («мирових суддів»);
- організацію та проведення зібрань в установах виконання покарань («сходок»), під час яких ухвалюють рішення про подальшу злочинну діяльність, розподіл зон впливу й вирішення інших питань;
- розподіл коштів або інших матеріальних благ серед засуджених, що здійснюють за допомогою «общака» – спеціального

[court.gov.ua/Review/126247517](https://reyestr.court.gov.ua/Review/126247517); Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 11 лют. 2022 р. у справі № 295/1272/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103112385>; Вирок Галицького районного суду м. Львова від 31 трав. 2022 р. у справі № 461/2581/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539968>; Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 14 лют. 2025 р. у справі № 676/1013/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125175053>; Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 18 листоп. 2022 р. у справі № 743/766/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107443129>; Вирок Садгирського районного суду м. Чернівці від 1 трав. 2024 р. у справі № 722/1455/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118745168>; Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 14 груд. 2022 р. у справі № 711/6236/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107926033>; Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 27 квіт. 2023 р. у справі № 308/9015/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110510603>; Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 24 жовт. 2024 р. у справі № 686/23494/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122525150>; Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 16 черв. 2022 р. у справі № 711/956/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104785032>

241-2

241-3

241-4

241-5

241-6

241-7

241-8

241-9

241-10

239

241-1

злочинного фонду, який наповнюють коштами, отриманими злочинним шляхом або зібраними з ув'язнених;

– встановлення «даху» (захисту) для осіб і злочинних об'єднань, які здійснюють кримінальні правопорушення, що передбачає забезпечення безпеки злочинців та їхньої діяльності від інших злочинних об'єднань і правоохоронних органів;

– контроль за постачанням на територію установ відбування покарання заборонених предметів, зокрема наркотичних засобів, мобільних телефонів, тютюнових виробів і грошових коштів, які використовують для підтримання злочинної діяльності;

– організацію незаконних азартних ігор та інших злочинних схем, що дають змогу отримувати додаткові фінансові ресурси;

– маніпулювання новоприбулими ув'язненими, визначення їх місця в злочинній ієрархії, що також супроводжується вимаганням коштів від їхніх родичів чи близьких.

Отже, злочинний вплив є комплексним явищем, яке охоплює створення та підтримання кримінальних структур влади, контроль за фінансовими потоками, постачанням незаконних предметів, маніпулюванням засудженими, і водночас забезпечує стабільність і подальше функціонування кримінального середовища.

На підставі аналізу практики правоохоронних органів й узагальнення матеріалів кримінальних проваджень можна виокремити ключові форми реалізації злочинного впливу в сучасних умовах, що мають значення для кримінально-правової оцінки таких явищ:

1. Неформальна злочинна влада: вона характеризується встановленням особою, що має відповідний кримінальний авторитет («смотрящий», «положенець», «вор у законі»), неформального контролю за поведінкою засуджених чи ув'язнених. Це забезпечує функціонування ієрархії, у межах якої авторитетні злочинці фактично здійснюють управлінські функції.

2. Установлення та підтримання «злочинських законів»: у злочинному середовищі діє неписаний нормативний комплекс («поняття»), який визначає правила поведінки та взаємодії його учасників. Контроль за дотриманням цих правил є потужним механізмом злочинного впливу й управління злочинними об'єднаннями.

3. Структурування злочинної ієрархії: у місцях позбавлення волі злочинний вплив реалізується через поділ ув'язнених на касти («мужики», «козли», «порядочні», «непорядочні»). Переведення осіб між кастами застосовують як форму заохочення чи покарання, що сприяє посиленню контролю за середовищем.

4. Призначення довірених осіб: для реалізації злочинних завдань призначають «смотрящих за бараками» або «за постами», які є провідниками злочинного впливу, виконуючи вказівки кримінальних лідерів і забезпечуючи підтримання встановленого порядку.

5. Контроль незаконного обігу заборонених предметів: постачання та розподіл наркотиків, мобільних телефонів, грошових коштів, тютюнових виробів у місцях позбавлення волі слугують механізмом контролю за ув'язненими й способом винагороди за лояльність до злочинного середовища.

6. Фінансове забезпечення злочинної діяльності («общак»): важливу роль у підтриманні злочинного впливу відіграє функціонування «общака», який формують з коштів, отриманих злочинним шляхом. Цей фонд використовують для фінансування злочинної діяльності, а ведення його обліку здійснюють за допомогою «чорної бухгалтерії».

7. Організація азартних ігор як джерела кримінального доходу: незаконні азартні ігри є поширеним способом отримання фінансових ресурсів, які спрямовують на підтримання злочинної діяльності та зміцнення авторитету кримінальних лідерів.

8. Вирішення спорів за неписаними кримінальними правилами: кримінальні авторитети виконують функції неформальних арбітрів («мирових суддів»), вирішуючи конфлікти між учасниками злочинного середовища згідно з «поняттями». Такі рішення підтримують стабільність і порядок у злочинних об'єднаннях.

9. Поширення злочинного впливу поза межі установ виконання покарань: кримінальний вплив нерідко виходить за межі пенітенціарних установ, охоплюючи регіони, у яких звільнені злочинці продовжують свою діяльність під контролем злочинних авторитетів.

10. Маніпулятивний вплив на новоприбулих засуджених: важливим інструментом контролю є проведення співбесід з

новоприбулими ув'язненими для введення їх у злочинну систему, визначення їхнього статусу, а також створення схем вимагання коштів від їхніх близьких.

Отже, злочинний вплив є складним феноменом, що ґрунтується на створенні неформальних владних структур, реалізації контролю за фінансовими потоками, поширенні злочинних традицій і правил, а також на застосуванні механізмів маніпулювання та санкцій. Ці елементи сприяють формуванню і підтриманню стабільної кримінальної мережі як у місцях позбавлення волі, так і за їх межами.

Такі діяння, з одного боку, сприяють розвитку кримінально протиправної діяльності, насамперед найбільш небезпечних – організованих її форм, а з другого – суттєво перешкоджають виправленню засуджених, оскільки нині місця позбавлення волі – «ідеальне середовище» для здійснення кримінально протиправного впливу на суспільство, виховання утримуваних у кримінально-виконавчих установах у дусі дотримання «злодійських» законів і традицій, а також втягнення їх у подальше вчинення кримінальних правопорушень²⁴².

На практиці поширення злочинного впливу кваліфікують переважно за сукупністю кримінальних правопорушень, зокрема, з інкримінуванням ст. 129 КК «Погроза вбивством», ст. 146 КК «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», ст. 185 КК «Крадіжка», ст. 187 КК «Розбій», ст. 189 КК «Вимагання», ст. 255-2 КК «Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)», ст. 307 КК «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», ст. 345 КК «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 392 КК «Дії, що дезорганізують роботу установи виконання покарань»²⁴³.

²⁴² Вознюк А. А. Криміналізація злочинного впливу – новий інструмент кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні. *Закарпатські правові читання* : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27–28 трав. 2021 р.) / за заг. ред. М. В. Оніщука. Ужгород : РІК-У, 2021. С. 270.

²⁴³ Вознюк А. А. Криміналізація злочинного впливу – новий інструмент кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні. *Закарпатські правові чи-*

Злочинна діяльність суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема «вора в законі», супроводжується сукупністю вчинених кримінальних правопорушень, які безпосередньо пов'язані з його кримінальним впливом²⁴⁴.

Недоліки терміна «злочинний вплив». Визначення злочинного впливу спричинило в теорії кримінального права справедливу критику вчених.

1. Украйдискуйними є насамперед положення, що характеризують дії, які належать до злочинного впливу.

Фахівці Центру політико-правових реформ акцентують, що злочинний вплив як поняття має такі три ознаки: 1) це «будь-які дії особи»; 2) попри те, що вони є «будь-якими», їх змістом все-таки є «сприяння, спонукання, координування або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої (тобто, очевидно, злочинної) діяльності»; 3) ці дії особа здійснює «завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям» (п. 1 примітки до ст. 255 КК)²⁴⁵.

У науково-практичному коментарі до ст. 255 КК України зазначено, що з огляду на законодавче визначення, злочинний вплив характеризується двома ознаками: 1) це дії особи, що полягають у сприянні, спонуканні, координації або здійсненні іншого впливу на злочинну діяльність, організації або безпосередньому здійсненні розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності (зміст); 2) ці дії особа здійснює завдяки своєму авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям (суб'єкт)²⁴⁶.

танья : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27–28 трав. 2021 р.) / за заг. ред. М. В. Оніщука. Ужгород : РІК-У, 2021. С. 270.

²⁴⁴ Ткаченко С. В. Новелі законодавства та судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255-1 КК України, у сукупності з іншими злочинами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 152. DOI: <https://doi.org/10.32782/3922110>

²⁴⁵ ЦППР. Щотижневий аналіз подій 15–22 черв. 2020 р. *Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим*. 2020. URL: <https://old.pravo.org.ua/ua/news/20874528-schotigeneviy-analiz-podiy-15-22-cherhvnya-2020-roku#>

²⁴⁶ Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. С. 27.

244

245

Отже, будь-якими діями в контексті дефініції злочинного впливу пропонують вважати виключно сприяння, спонукання, координування або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організацію або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Водночас деякі вчені мають й інші позиції з цього приводу.

Якщо застосувати правила буквального та граматичного тлумачення кримінально-правових норм, злочинним впливом слід вважати будь-які дії певного суб'єкта. Таким суб'єктом визнають особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє (створює умови), спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Отже, слід зауважити, що з огляду на редакцію статті, відповідальність має наставати не за сприяння злочинній діяльності чи інший вплив на злочинну діяльність, а за будь-які дії. Будь-які дії очевидно можуть бути як правомірними, так і протиправними. Наприклад, якщо такий суб'єкт пішов у магазин, щось купив, заплатив за комунальні послуги, поїхав відпочивати – значить, здійснив злочинний вплив, а отже, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Напевно, автори намагалися вкласти зовсім інший зміст у таке визначення, однак у чинній нормі КК України описано діяння, які не є суспільно небезпечними. Тому словосполучення «будь-які дії» повинно бути безпосередньо пов'язано виключно із суспільно небезпечною діяльністю відповідних суб'єктів. Слід також замінити «дії» на «діяння», оскільки не можна виключати того факту, що зазначена суспільно небезпечна поведінка може полягати в бездіяльності²⁴⁷.

Якщо будь-яку особу КК України може звинувачувати в «злочинному впливові», а суд може покарати її суворим вироком лише на тій підставі, що вона здійснювала конкретно не

визначений у законі («будь-які дії») будь-який («інший») вплив на будь-яку злочинну діяльність необмеженої кількості осіб, стверджує В. В. Речицький, то цього достатньо, щоб визнати такий підхід *неконституційним*²⁴⁸.

На переконання В. О. Гацелюка, встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу видається занадто неконкретизованим описом караного діяння та не відповідає критеріям правової визначеності²⁴⁹.

На думку О. І. Міневич, якщо законодавець визнає злочинними дії невизначеного характеру й змісту, то, по суті, потенційно кримінальною можна вважати будь-яку поведінку чи життєву позицію людини²⁵⁰.

У цьому контексті вказують на можливість розпочати кримінальне провадження за ст. 255-1 КК України щодо: письменника, який написав про Робіна Гуда, адже це можна тлумачити як посилення та поширення злочинного впливу, передусім якщо прихильники твору обиратимуть таку саму модель поведінки²⁵¹; актора фільму, який через свої особисті риси й можливості так досконало та правдиво зіграв керівника злочинної організації, що тим самим здійснив вплив на свідомість особи, сприявши вчиненню нею тяжких злочинів²⁵²; безхатька, який має повагу у своєму дворі серед інших безхатьків і підбурить одного з них до злісного ухилення від сплати аліментів²⁵³. Учені П. Фріс та І. Фріс, акцентуючи

247

²⁴⁷ Вознюк А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 182. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.18>

²⁴⁸ Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). *Інформаційний портал «Права людини в Україні»*: [сайт]. URL: <https://khpg.org/1595421303>

248

²⁴⁹ Гацелюк В. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ: ВАІТЕ, 2021. С. 218–219.

251

²⁵⁰ Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2021. С. 124.

252

²⁵¹ Устінова О. Законопроект про «зłodіїв у законі» як спосіб закрити роти. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/01/28/7238526>

²⁵² Жаргон у законі – що може змінитись у ККУ? URL: <https://artius.ua/novini/zhargon-uzakoni-shho-mozhe-zminitis-uzaku.html>

253

²⁵³ ЦППР. Щотижневий аналіз подій 15–22 черв. 2020 р. *Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим*. 2020. URL: <https://old.pravo.org.ua/ua/news/20874528-schotigeneviy-analiz-podiy-15--22-cherhvnyia-2020-roku#>

на розпливчатості й неконкретності визначення «особи, яка здійснює злочинний вплив», зазначають, що за елементарного бажання під особу, яка здійснює злочинний вплив, можна «підвести» будь-якого організатора злочину в будь-якій справі – від керівника офіційної господарської структури, який створює організовану злочинну групу з метою розкрадання бюджетних коштів, до авторитетного серед неповнолітніх однолітка, який провів у місцях позбавлення волі декілька років і розповідає «на районі» своїм приятелям про «романтику злочинного життя»²⁵⁴.

Водночас залишається сподіватися на професійність і здоровий глузд правозастосувачів, а отже, на те, що окреслені (надумані?) прогнози не стануть реальністю, а тому до випадків (зокрема, засобами мистецтва) романтизації та героїзації кримінальної субкультури ст. 255-1 КК України не застосовуватимуть²⁵⁵. Саме така ситуація виникла нині на практиці, адже правоохоронці вживають заходів щодо притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі», «смотрящих», інших кримінальних авторитетів і лідерів злочинного світу, а не письменників, акторів чи безхатків²⁵⁶.

Матеріали судової практики, серед яких трапляються як обвинувальні, так і виправдувальні вироки, ухвалені за ст. 255-1 КК України, засвідчують, що апокаліптичні прогнози-крайнощі окремих теоретиків, які заявляли, що ст. 255-1 КК України взагалі не застосовуватимуть або ж, навпаки, будуть застосовувати занадто часто до поведінки, позбавленої суспільної небезпеки, не справдилися. Статтю 255-1 КК України якщо й застосовують, то до представників криміналітету в концентрованому та яскравому вигляді²⁵⁷.

²⁵⁴ Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 2020. № 28–29.

²⁵⁵ Вознюк А., Дудоров О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2021* : альманах наук. пр. / за ред. Є. Л. Стрельцова, О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв : МІП НУ ОЮА, 2021. С. 29.

²⁵⁶ Okolit O. Disadvantages of the legal definition of criminal influence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. No. 2. С. 94.

²⁵⁷ Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 163. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.15>

Доречно в цьому контексті зазначити, що Європейський суд з прав людини у справі «Коккінакіс проти Греції» зазначив, що формулювання низки положень законів не є абсолютно точними. Необхідність уникати надмірної жорсткості та відповідати обставинам, що змінюються, означає, що чимало законів неминуче формулюють у термінах, які є нечіткими. Тлумачення та застосування таких нормативних актів залежать від практики²⁵⁸.

Цілком очевидно, що не може бути кримінального закону, у якому всі норми були б побудовані з дотриманням омріяної чіткості – без певної невизначеності не обійтися. Навіть більше: ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що: не можна очікувати, щоб саме в законі було однозначно вирішено абсолютно всі питання; передбачуваність закону може витікати не лише з його тексту, а й зі сталої практики його застосування, навіть якщо сам закон є юридично недосконалим чи неповним; недостатня конкретність законодавчих формулювань може бути доповнена їх судовим тлумаченням, конкретизацією огляду на обставини справ²⁵⁹.

Ще одна проблема, на яку спрямовують увагу фахівці Центру політико-правових реформ, полягає в тому, що від тяжкості злочинів нічого не залежить²⁶⁰. Такий крок законодавця видається виправданим, адже диференціювати злочинний вплив залежно від тяжкості злочину складно з огляду на те, що злочини поділяють на три групи (нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі). Окрім того, у межах злочинної діяльності категорії злочинів можуть змішуватися. Отже, конструювання окремих санкцій для таких випадків видається недоречним. За таких обставин тяжкість злочинів, що

²⁵⁸ Case of Kokkinakis v. Greece. (Application no. 14307/88). Strasbourg, 25 May 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57827%22%7D>

²⁵⁹ Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 162–163. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.15>

²⁶⁰ ЦППР. Щотижневий аналіз подій 15–22 черв. 2020 р. *Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим*. 2020. URL: <https://old.pravo.org.ua/ua/news/20874528-schotigeneviy-analiz-podiy-15--22-cherhvnyia-2020-roku#>

входять до злочинного впливу, слід враховувати під час призначення покарання в межах відносно визначених санкцій ст. 255 КК України²⁶¹.

Таким чином, слід підсумувати, що конструкція «будь-які дії особи», що використовується у визначенні злочинного впливу, потребує уточнення, оскільки є загроза визнання відповідних положень КК України неконституційними. Водночас у цій дефініції варто також замінити «дії» на «діяння». До внесення зазначених змін конструкцію «будь-які дії особи», використовувану у визначенні злочинного впливу, слід тлумачити обмежено, тобто виключно як сприяння, спонукання, координування або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

2. У визначенні поняття злочинного впливу використовується термін «злочинна діяльність», який, однак, на сьогодні не має легального визначення. Водночас це поняття є одним із ключових для застосування кримінально-правових норм, що регулюють протидію організованій злочинності (статті 255–256 КК України). Його зміст тісно пов'язаний з іншим нормативним терміном – «кримінально протиправна діяльність» (ч. 4 ст. 28 КК України), який також не визначений у законодавстві про кримінальну відповідальність.

Незважаючи на широке нормативне застосування, обидва ці поняття не мають усталеного законодавчого визначення, що створює ризики їх неоднозначного тлумачення у правозастосовній практиці. Це, у свою чергу, може зумовити різні підходи до кваліфікації кримінальних правопорушень, труднощі у доведенні суб'єктивної сторони злочину, а також порушення принципів правової визначеності й передбачуваності кримінального законодавства.

У зв'язку з цим, наукове дослідження змісту та обсягу понять злочинна діяльність і кримінально протиправна діяльність є

²⁶¹ Okolit O. Disadvantages of the legal definition of criminal influence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. No. 2. С. 94–95.

актуальним і необхідним для уніфікації підходів у правозастосуванні.

На практиці можуть виникати питання щодо критеріїв наявності злочинної діяльності: яка кількість злочинів може свідчити про її існування; чи враховуються лише закінчені склади злочинів, або ж і замах на злочин; чи є необхідним попереднє засудження особи за відповідні кримінальні правопорушення тощо.

Злочинна діяльність, як видається, повинна охоплювати вчинення як одного, так і декількох злочинів. Водночас кількість злочинів в одних випадках може бути чітко визначеною, а в інших – ні. Злочини можуть бути як закінчені, так і незакінчені. Ураховавши зазначені моменти, злочинну діяльність можна тлумачити як будь-яку діяльність, спрямовану на готування до визначеної чи невизначеної кількості злочинів, учинення замахів на них або ж їх безпосереднє вчинення²⁶².

А. О. Нікітін пропонує розглянути злочинну діяльність як вчинення особою умисних злочинів, за жоден з яких не спливли строки притягнення її до кримінальної відповідальності. Таке розуміння злочинної діяльності: 1) вказуватиме на її умисний винний характер, адже навряд чи вчинення особою необережних злочинів, навіть декількох послідовно, можна вважати злочинною діяльністю, тим більше не можна вважати такою діяльністю вчинення особою діянь узагалі за відсутності вини; 2) охоплюватиме дії співучасників злочину та випадки вчинення незакінченого злочину, з огляду на положення ч. 2 ст. 14 КК України (виключення кримінальної відповідальності за готування до злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання); 3) не охоплюватиме вчинення кримінальних проступків – діянь, які не характеризують організовану злочинність, а в далекому майбутньому, напевно, взагалі можуть бути декриміналізовані з огляду на появу більш м'яких видів впливу, ніж кримінальна відповідальність;

²⁶² Вознюк А. А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 183. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.18>

4) вказуватиме на необхідність наявності принаймні двох умисних злочинів для визнання наявності злочинної діяльності; 5) вказуватиме на існування певних часових меж для того, щоб вчинення особою декількох умисних злочинів можна було вважати злочинною діяльністю²⁶³.

З метою вдосконалення чинного законодавства С. О. Прутяний розробив пропозиції щодо доповнення розділу VII Загальної частини КК «Повторність, сукупність та рецидив злочинів» статтею 34-1 «Злочинна діяльність» такого змісту: «Злочинною діяльністю визначається система передбачених Кримінальним кодексом України суспільно небезпечних діянь або діяльність, внутрішньо детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом шляхом постановки та досягнення окремих проміжних цілей»²⁶⁴.

Зазначене свідчить про різне концептуальне бачення вчених щодо терміна «злочинна діяльність», а тому це питання потребує окремого ґрунтовного дослідження та невідкладного вирішення, оскільки така прогалина суттєво ускладнює застосування ст. 255 КК України.

3. Терміни «авторитет», «інші особисті якості чи можливості» як складові дефініції злочинного впливу також викликають аргументовану критику вчених. Слушно зазначає О. І. Міневич, що оцінке судження «завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям» можна тлумачити надзвичайно широко²⁶⁵. Така правова невизначеність не тільки не сприятиме ефективності протидії правоохоронними органами організованій злочинності, а ускладнить доказування вчинення злочину злочинною спільнотою і створить підґрунтя для зловживань²⁶⁶.

²⁶³ Нікітін А. О. Злочинний вплив та доцільність його збереження у новому Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НАУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2021. Т. 7. С. 46. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2021.7.44-51>

²⁶⁴ Прутяний С. О. Кримінологічна характеристика та попередження професійної злочинності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

²⁶⁵ Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. С. 122.

²⁶⁶ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : зауваження Головного юридичного управління від

Закон не визначає, що саме слід вважати авторитетом, якими саме особистими якостями й можливостями має бути наділена особа, повинні ці її характеристики мати виключно негативний характер чи це необов'язково, має бути поєднання авторитету, особистих якостей і можливостей чи достатньо однієї з цих характеристик²⁶⁷.

Поняття «авторитет» є одним із центральних елементів дефініції злочинного впливу, що міститься у ст. 255 КК України. Визначення цього поняття, як і його змістовне наповнення, має важливе значення для з'ясування меж кримінальної відповідальності, ідентифікації суб'єктів злочинного впливу, а також для побудови ефективної правозастосовної практики.

Попри широке використання терміна «авторитет» як у правозастосовній діяльності, так і в науковій сфері, його наукове осмислення у кримінально-правовому контексті залишається недостатньо розробленим. Це обумовлює необхідність комплексного дослідження цього явища з урахуванням міждисциплінарного підходу, зокрема даних соціології, психології та кримінології.

У загальнонауковому розумінні авторитетом є визнаний вплив особи на поведінку інших, який ґрунтується на її досвіді, знаннях, моральних або статусних якостях. У контексті соціальної психології авторитет передбачає наявність довіри, визнання особи як лідера, чия позиція, слово або дії визнаються нормативними у певній соціальній групі.

У кримінальному середовищі така довіра має іншу природу – вона базується не на законному визнанні чи фаховості, а на страху, кримінальній репутації, демонстрації сили або спроможності до організації чи координації злочинної діяльності.

У контексті тлумачення злочинного впливу авторитет слід розглядати як форму неформальної влади, що забезпечує домінування особи в межах кримінальної спільноти. Цей вплив може проявлятися у наданні вказівок, санкціонуванні дій інших осіб,

16 січ. 2020 р. до проекту Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10

²⁶⁷ ЦППР. Щотижневий аналіз подій 15–22 черв. 2020 р. *Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим*. 2020. URL: <https://old.pravo.org.ua/ua/news/20874528-schotigeneviy-analiz-podiy-15--22-cherhvnya-2020-roku#>

266

267

розподілі матеріальних благ, що надходять унаслідок злочинної діяльності.

Авторитет у кримінальному середовищі формується на основі сукупності факторів, зокрема: кримінального досвіду (наявність судимостей, авторитет у пенітенціарному середовищі); статусу (наприклад, належність до кола осіб зі статусом «вора в законі»); контролю над ресурсами (вплив на розподіл грошових потоків, майна, сфер впливу); соціальних зв'язків (взаємодія з іншими кримінальними елементами або корумпованими представниками влади); страху чи примусу (визнання авторитету під загрозою насильства).

Суттєвим викликом при оцінці авторитету як ознаки злочинного впливу є його суб'єктивний характер, що ускладнює доказування у кримінальному провадженні. Відсутність формальних критеріїв авторитету не дозволяє чітко ідентифікувати особу як суб'єкта злочинного впливу. Крім того, не завжди можливо встановити причинно-наслідковий зв'язок між авторитетом і конкретними кримінально караними діями.

Авторитет серед засуджених здобувають шляхом порушення режиму відбування покарання (вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження інших заборонених предметів, участь в азартних іграх з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства тощо), недотримання інших обов'язків засудженого (порушення розпорядку дня, посягання на права та свободи, честь і гідність інших осіб, невиконання встановлених законодавством вимог адміністрації органів й установ виконання покарань, куріння у не відведених для цього місцях, відмова від чергування, порушення локалізації тощо). Підвищення авторитету сприяє також наявність судимостей, зокрема знятих і погашених, а також призначення «положенцем», «смотрящим», «вором у законі» чи їхніми помічниками²⁶⁸.

²⁶⁸ Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. С. 29.

Використання авторитету суб'єкта злочинного впливу означає вчинення відповідних дій за допомогою його впливу, поважності серед певної категорії осіб, довіри до себе. Відповідний суб'єкт користується впливом, повагою, йому довіряють, його визнають, поважають²⁶⁹.

Крім авторитету, суб'єкт злочинного впливу, з огляду на законодавчу вказівку, може використовувати інші особисті якості чи можливості. Особисті якості суб'єкта злочинного впливу – це його характерні ознаки, властивості. Фактично це риси його характеру, які можуть бути як позитивними, так і негативними. До них можна віднести організованість, лідерство, ініціативність, комунікабельність, силу волі, уміння завойовувати повагу людей та переконувати, грубість, брехливість, мстивість, жорстокість тощо. Використання можливостей суб'єкта злочинного впливу передбачає використання його внутрішніх сил, ресурсів, сприятливих для цього умов й обставин (наприклад, використання наявних зв'язків у злочинному середовищі, корупційних зв'язків з окремими представниками правоохоронних органів, наявність фінансових можливостей, зброя і засобів вчинення кримінального правопорушення)²⁷⁰.

У визначенні особи зі злочинним впливом закладено кримінологічну характеристику, а саме морально-психологічні якості особистості, а авторитет чи інші особисті якості можуть бути такими, які притаманні законослухняному громадянину²⁷¹.

У визначенні злочинного впливу наявна також вказівка на те, що особа вчиняє певні дії завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям. У зв'язку з цим постає питання: а які ще є варіанти і чи потрібна ця ознака? Щодо авторитету та особистих якостей усе зрозуміло (особа дає вказівки, їх виконують, оскільки поважають, бояться тощо). Натомість

²⁶⁹ Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. С. 29–30.

²⁷⁰ Там само. С. 30.

²⁷¹ Шевченко Т. В. До питання про встановлення або поширення злочинного впливу за статтею 255-1 КК України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 304. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.54>

можливості охоплюють доволі широке коло умов, завдяки яким відповідний суб'єкт може здійснювати злочинний вплив. Майже будь-яка особа за власною ініціативою може надати певну допомогу злочинному об'єднанню (інформацією, грошима, знаряддями та засобами тощо). Тобто будь-яка особа, якщо має бажання, може сприяти злочинній діяльності, якщо не авторитетом чи особистими якостями, то завдяки наявним можливостям. Тоді видається зайвим навантаження на предмет доказування²⁷².

Важливо, які суспільно небезпечні діяння вчиняє суб'єкт злочинного впливу, а не за допомогою яких рис характеру. Це зайві складові предмета доказування, які не мають кримінально-правового значення. Якщо їх виключити, то нічого не зміниться. Адже все одно будь-яке діяння особа вчиняє якщо не завдяки авторитету, то завдяки іншим особистим рисам чи можливостям.

Пропозиції з удосконалення злочинного впливу. У формулюванні злочинного впливу можна використати терміни та конструкції, використовувати у визначенні співучасників. Фактично суб'єкт злочинного впливу здійснює такі самі функції, як і інші співучасники, тільки вони стосуються не конкретного злочину, а злочинної діяльності. Виняток, напевно, становлять лише функції виконавця. Крім того, слід урахувати положення інших статей, що стосуються співучасті. З огляду на зазначене, необхідно криміналізувати такі діяння, пов'язані зі злочинною діяльністю: організація, керівництво, фінансування, приховування, схиляння, сприяння, координація, планування. У межах запропонованого визначення слід урахувати також діяльність осіб, які завдяки своєму впливу вирішують конфліктні ситуації між фізичними та юридичними особами, тобто здійснюють протиправний вплив на прийняття рішень будь-якими особами. Тому доцільно злочинний вплив визначити як будь-які діяння, спрямовані на планування, організацію, координацію, фінансування, приховування

злочинної діяльності, керівництво нею, схиляння до неї чи сприяння їй, а також здійснення протиправного впливу на прийняття рішень фізичними чи юридичними особами, включаючи вирішення конфліктних ситуацій між ними²⁷³.

С. В. Албул пропонує в примітці 1 до ст. 255-1 КК України закріпити визначення злочинного впливу. На думку вченого, злочинним впливом у цій статті та статтях 255, 255-2 цього Кодексу слід вважати будь-які умисні дії особи, спрямовані на підтримання та забезпечення умов існування злочинної діяльності осіб та/чи груп осіб²⁷⁴.

«Суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор у законі»: співвідношення понять. У теорії кримінального права висловлюють різні позиції щодо того, кого слід відносити до суб'єкта злочинного впливу, а кого – до суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Це питання має важливе значення для кваліфікації злочинів за ст. 255, 255-1 КК України, оскільки слідчий в обвинувальному акті повинен конкретизувати, до якого саме суб'єкта належить обвинувачений, щоб не створювати підґрунтя для повернення документів на доопрацювання, допущення судових помилок тощо.

Суб'єктами злочинного впливу Р. В. Яцкевич пропонує вважати осіб, які в неформальній стратифікаційній системі кримінального середовища, зокрема й у місцях позбавлення волі, мають статус «смотрящого», «положенця», «кримінального авторитета»²⁷⁵, а В. В. Малюк – «наглядача», «прагнучого» та кримінальних

²⁷³ Вознюк А. А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 181–184. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.18>

²⁷⁴ Албул С. В. Кримінально-правові засоби протидії злочинному впливу: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 26 берез. 2020 р.). Одеса : ОДУВС, 2020. С. 195.

²⁷⁵ Яцкевич Р. В. Правові моделі нейтралізації злочинної діяльності «ворів в законі» в установах виконання покарань. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 384.

авторитетів як керівників організованої групи чи злочинної організації (незалежно від їх ролі)²⁷⁶.

Суб'єктами підвищеного злочинного впливу Р. В. Яцкевич називає осіб, які мають статус «вора в законі»²⁷⁷, а В. В. Малюк – «вора в законі» та «положенця» на період виконання доручення «вора в законі»²⁷⁸.

Тобто криміналісти тлумачать терміни «суб'єкт злочинного впливу» та «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» в найбільш широкому значенні, а не вузькому – кримінально-правовому, закріпленому в примітках до ст. 255 КК України.

Така позиція дослідників в обох випадках суперечить положенням ч. 5 ст. 255 КК України, оскільки законодавець не отожднює «вора в законі» із суб'єктом підвищеного злочинного впливу. До суб'єкта підвищеного злочинного впливу можуть входити й інші суб'єкти, крім «вора в законі». З цього приводу П. Фріс та І. Фріс зауважують, що «злочин у законі» хоча і є вищим авторитетом, однак не обмежує вищу злочинну ієрархію. До неї входять «положенці» та «смотрящі», інші особи, що мають високий авторитет у цьому середовищі²⁷⁹. Однак не слід ототожнювати особу, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, й особу, яка займає вище становище в злочинній ієрархії. У першому випадку йдеться про спеціального суб'єкта злочину, а в другому – про кримінологічний термін, який позначає певну категорію представників злочинного світу. Особа може займати вище становище в злочинній ієрархії,

однак через брак доказів її можна вважати лише особою, яка здійснює злочинний вплив.

Суб'єктом підвищеного злочинного впливу з погляду інкримінування ч. 5 ст. 255 КК України відповідно до обставин справи може бути визнано й того, хто не має неформального статусу «вора в законі», «положенця» чи «смотрящого»²⁸⁰.

Отже, до осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, відносять насамперед «ворів у законі». Щодо інших представників злочинного світу погляди вчених неоднозначні. Натомість буквально тлумачення положень ч. 5 ст. 255 КК України засвідчує, що категорія осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, може не обмежуватися лише «ворами в законі». З огляду на зазначене, логічнішою видається позиція, відповідно до якої за певних обставин до суб'єктів підвищеного злочинного впливу можна віднести інших суб'єктів, зокрема «положенців», «смотрящих». Приналежність особи до суб'єкта злочинного впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу слід визначати не за наявністю неформального статусу в злочинному світі («вор у законі», «положенець», «смотрящий» тощо), а за наявністю в її діях кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив чи перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Той самий «положенець» чи «смотрящий» залежно від обставин справи в одному випадку може бути суб'єктом злочинного впливу, а в другому — особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу²⁸¹.

Важливо встановити **співвідношення особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, й особи, яка перебуває в статусі «вора в законі».**

 ²⁷⁶ Малюк В. В. Характеристика осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, які вчиняють кримінальні правопорушення у складі злочинних спільнот. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. С. 100. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.18>

²⁷⁷ Яцкевич Р. В. Правові моделі нейтралізації злочинної діяльності «ворів в законі» в умовах виконання покарань. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 384.

 ²⁷⁸ Малюк В. В. Характеристика осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, які вчиняють кримінальні правопорушення у складі злочинних спільнот. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. С. 100. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.18>

²⁷⁹ Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 2020. № 28–29.

²⁸⁰ Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. С. 36.

²⁸¹ Околіт О. В. «Суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор в законі»: співвідношення понять. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової* : зб. матеріалів (Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.). Запоріжжя : КПУ, 2022. С. 278–279.

Безумовно, видається хибною позиція науковців, які вважають що поняття «злодій у законі» у вітчизняному КК диференціюється на три поняття: особа, яка здійснює злочинний вплив; особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного впливу; «вор у законі». Водночас категорія «злодій у законі» охоплює всіх зазначених осіб²⁸².

Поняття суб'єкта підвищеного злочинного впливу є ширшим, ніж поняття «вор у законі». Останній є різновидом суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Не кожна особа, яка здійснює злочинний вплив, і навіть не кожна особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного впливу, є, за задумом нашого законодавця, «вором у законі». Для кваліфікації дій особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», за ч. 5 ст. 255 КК України немає потреби в додатковому встановленні статусу «вора в законі» – достатньо довести перебування особи в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Використовуючи відповідний зворот, законодавець, вочевидь, «зіграв на випередження» – спробував відреагувати на майбутні складнощі правозастосування, пов'язані з визнанням конкретної особи «вором у законі», поняття якого в сучасних умовах трансформується²⁸³.

На практиці, стверджує В. В. Речицький, не кожен «вор у законі» є причетним до кримінальної активності «суб'єкта підвищеного злочинного впливу». Здавалося б, за відсутності кримінальної активності «вор у законі» підлягати юридичній відповідальності не повинен. Тобто він може бути, а може й не бути «суб'єктом підвищеного злочинного впливу». Це застереження є винятково важливим, але КК України про нього зовсім не згадує. Така фігура умовчання є або спеціально закладеною в КК України, або свідчить про явище випадкове (неусвідомлене). Якщо відсутність у КК України чіткого розрізнення між «вором у законі», з одного

²⁸² Копйова І. А., Ципишук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злодій в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 213.

²⁸³ Вознюк А., Дудоров О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2021* : альманах наук. пр. / за ред. Є. Л. Стрельцова, О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв : МІП НУ ОЮА, 2021. С. 26.

боку, і «суб'єктом підвищеного злочинного впливу» – з другого, є наслідком свідомої позиції законодавця, то це означає, що останній безпосередньо зацікавлений в їх автоматичному ототожненні. У цьому випадку з примітки 2 до ст. 255 КК України витікає, що будь-який «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» з повним набором ознак кримінального діяння є тотожним «вору в законі», який такого набору ознак може не мати²⁸⁴.

О. І. Міневич називає зайвим уточнення «в тому числі», оскільки особа, яка перебуває в статусі «вора в законі», і є суб'єктом підвищеного злочинного впливу²⁸⁵. Очевидним є факт, що особа, яка перебуває в статусі «вора в законі», є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу²⁸⁶.

На думку В. О. Левчука, термінологічний зворот «вор у законі» (ч. 5 ст. 255, ч. 5 ст. 255-1, ч. 1 ст. 255-3 КК України) є частиною такого поняття, як «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу». З цієї дефініції вбачається, що «вор у законі» є одним із видів осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Особи, які є «ворами в законі», не завжди мають статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу, оскільки це визначається особливостями злочинної діяльності конкретної особи, що має статус «вора в законі»²⁸⁷.

А. О. Нікітін також переконаний, що з огляду на логічне тлумачення примітки до нової редакції ст. 255 КК України, можна дійти висновку, що запропоноване визначення поняття «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» є ширшим й охоплює поняття «вор у законі». Тобто за логікою цього законопроекту «вор у

²⁸⁴ Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). *Інформаційний портал «Права людини в Україні»* : [сайт]. URL: <https://khp.org/1595421303>

²⁸⁵ Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. С. 122–123.

²⁸⁶ Вознюк А. А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 185. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.18>

²⁸⁷ Левчук В. О. «Вор в законі»: відоме поняття та нові кримінально-правові проблеми. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 246, 249. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.36>

284

286

287

законі» є завжди суб'єктом підвищеного злочинного впливу, але не навпаки²⁸⁸.

Тобто вчені вважають особу, яка перебуває в статусі «вора в законі», різновидом особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. І це абсолютно правильно, оскільки якби законодавець мав на меті виокремити особу, яка перебуває в статусі «вора в законі» як самостійного суб'єкта поряд з особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, то застосував би сполучник «або» чи розділовий знак «кома».

Однак постає запитання, як застосовувати це положення на практиці. Вбачається принаймні два варіанти:

1) для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», слід встановити лише кримінально-правові ознаки цього суб'єкта (хоча їх у КК України не закріплено);

2) для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», слід встановити кримінально-правові ознаки цього суб'єкта, а також кримінально-правові ознаки особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Хоча особа, яка перебуває в статусі «вора в законі», не завжди характеризується кримінально-правовими ознаками особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, про що вже зазначено вище.

Очевидно, що однозначне тлумачення досліджуваного кримінально-правового положення можливе лише за умови внесення змін до КК України.

Деяких осіб, які здійснюють злочинний вплив чи перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, називають кримінальними авторитетами. Термін «кримінальний авторитет» активно застосовують для позначення лідерів злочинного світу, зокрема «вора в законі», «положенця», «смотрящого», кандидата у «вори в законі» тощо.

²⁸⁸ Нікітін А. О. «Злодій у законі» у кримінальному законодавстві: зарубіжний досвід та процес запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 169.

Народний депутат В. М. Неклюдов термін «кримінальний авторитет» пропонував навіть визначити в КК України. На його переконання «кримінальний авторитет» – особа, яка не має неформального титулу «злодій у законі», дотримується притаманних злочинному середовищу традицій та правил поведінки, має авторитет серед осіб, які вчинили та планують вчинити кримінальні правопорушення, здійснює безпосередню координацію та керівництво кримінальною спільнотою чи її частиною, або особа, якій «злодій в законі» делегував свої повноваження («смотрящі», «положенці» та ін.)²⁸⁹.

Серед лідерів злочинного світу виокремлюють насамперед такі категорії, як «вор у законі», «смотрящий», «положенець». Ці фігури успадковано з СРСР, ГУЛАГу й тоталітаризму²⁹⁰.

«Вор у законі». Термін «вор у законі» є передусім кримінологічним, а не кримінально-правовим, і властивий переважно кримінальній субкультури країн пострадянського простору²⁹¹. Нині в КК України немає визначення терміна «вор у законі», хоча й пропозиції з цього приводу висловлювали неодноразово. Зокрема, у пояснювальній записці до одного з відповідних законопроектів зазначено, що для посилення боротьби із цією «лиходійською елітою», крім постійної роботи оперативних служб, необхідно законодавчо визначити поняття «злодія в законі» та механізм відповідальності таких «авторитетів». А тому необхідно внести відповідні зміни до КК України²⁹². Упродовж останніх десяти років (з 2012 р.) було зареєстровано декілька законопроектів, що передбачали введення категорії «вора в законі».

²⁸⁹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : порівняльна таблиця до повторного другого читання від 1 квіт. 2020 р. проекту Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10

²⁹⁰ Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 2020. № 28–29.

²⁹¹ Нікітін А. О. «Злодій у законі» у кримінальному законодавстві: зарубіжний досвід та процес запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 167–170.

²⁹² Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злодіїв в законі» та осіб, що належать до злодійського миру : пояснювальна записка до проекту Закону України від 22 трав. 2012 р. № 10506. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43502

У проекті Закону «Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру» від 22 травня 2012 р. № 10506 пропонувалося доповнити КК України визначенням «злочинця в законі» як особи, яка відповідно до спеціальних правил у будь-яких формах організовує та/або керує злочинським миром (користується авторитетом у членів злочинського миру, надає їм завдання/доручення, що сприяють досягненню цілей злочинного миру, організовує злочинські розбори, бере участь у зібранні (сходці) «злочинців в законі» тощо)²⁹³.

Схоже визначення містилося в проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями)» від 2 грудня 2014 р. № 1188. У цьому документі пропонувалося доповнити КК України визначенням особи, яка займає вище становище в злочинній ієрархії («злочинців в законі») як особи, що відповідно до визначених у злочинному мирі (злочинному середовищі) спеціальних правил поведінки в будь-яких формах організовує та/або керує злочинським миром (має авторитет у членів злочинського миру, надає їм завдання/доручення, що сприяють досягненню цілей злочинного миру, організовує злочинські розбори, бере участь у зібранні (сходці) «злочинців в законі» тощо)²⁹⁴. Відмінність цієї дефініції від попередньої полягає в уточненні того, що «злочинців в законі» є особою, яка займає вище становище в злочинній ієрархії, а також у використанні поряд з терміном «злочинний мир» терміна «злочинне середовище». Про злочинний світ згадується в законодавстві Грузії. Зокрема, у законі Грузії про організовану злочинність і рекет «вора в законі» визначено як особу, яка в будь-якій формі здійснює

 293 ²⁹³ Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру : проект Закону України від 22 трав. 2012 р. № 10506. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43502

 294 ²⁹⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями) : пояснювальна записка до проекту Закону України від 2 груд. 2014 р. № 1188. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627

управління або (та) організацію злочинського світу або з використанням методів діяльності злочинського світу здійснює управління або (та) організацію групи осіб²⁹⁵.

Деяка інша дефініція «злочинця в законі» пропонується в проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями)» від 10 лютого 2015 р. № 1188. У ньому «злочинця в законі» визначено як особу, яка є організатором і керівником злочинного співтовариства, що базується на достатньому авторитеті в кримінальному й тюремному середовищі, є активним прибічником кримінального способу життя та моралі, пов'язана обов'язком злочинного кодексу поведінки і традиціями кримінального світу, відносно якої формально виконано процедуру так званого коронування та керує іншими керівними особами злочинних угруповань відповідно до встановленої в злочинному товаристві ієрархії²⁹⁶. У цьому визначенні є згадка про виконання процедури так званого коронування, встановлено прив'язку «злочинця в законі» до злочинного співтовариства, щодо якого його визнають організатором і керівником.

У новому проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 2 грудня 2019 р. № 2513 пропонувалося доповнити ст. 28 КК України визначенням «злочинця в законі» як особи, яка дотримується притаманних злочинному середовищу традицій і правил поведінки, користується авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, керує, координує та/або організовує діяльність злочинної спільноти чи її частини або є учасником такої спільноти²⁹⁷.

²⁹⁵ Закон Грузії про організовану злочинність та рекет від 20 трав. 2015 р. № 2354 (контрольний текст за станом на 18.04.2018). URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/27814?publication=1>

²⁹⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями) : пояснювальна записка до проекту Закону України від 2 груд. 2014 р. № 1188. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627

²⁹⁷ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : проект Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10

Це визначення схоже з попереднім, однак у ньому немає згадки про процедуру «коронування». Тому закономірно, що народний депутат М. Є. Дирдін пропонував абзац 2 ч. 5 ст. 28 КК України викласти в такій редакції: «“Злодієм у законі” визнається особа, яка суворо дотримується кодексу кримінальних традицій, яка має судимості, достатній авторитет у злочинному середовищі, та щодо якої виконана формальна процедура “коронування”». В обґрунтуванні цієї позиції зазначалося, що запропоноване в законопроекті визначення «злодія в законі» не відрізняє його від інших злочинців, які систематично вчиняють злочинні діяння. Кримінологічні дослідження засвідчують, що «злодієм у законі» можна стати лише після проходження процедури «коронування»²⁹⁸. З цього приводу С. Г. Киренко слушно зауважив, що оскільки надання статусу «вора в законі» вимагає в злочинному світі певної процедури (наприклад, «коронації» на «сходці» – злочинному зібранні), то потрібно принаймні в загальних рисах зазначити цей момент у тексті статті, інакше залишається незрозумілим, у чому саме полягає специфіка статусу «вора в законі» серед інших суб'єктів підвищеного злочинного впливу²⁹⁹.

На етапі обговорення законопроекту від 2 грудня 2019 р. № 2513 народний депутат Г. М. Мамка запропонував інше визначення «злодія в законі». На його думку, це особа, яка дотримується притаманних злочинному середовищу традицій та правил поведінки, що визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина та/або користується авторитетом серед осіб, які вчиняли та були засуджені за кримінальні правопорушення, та/або керує, координує (організовує) діяльність злочинної організації (спільноти) чи її частини (групи), спрямовану на вчинення злочинів,

298

²⁹⁸ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : порівняльна таблиця до повторного другого читання від 1 квіт. 2020 р. проекту Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10

299

²⁹⁹ Киренко С. Г. Проблеми кримінально-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю. *Dictum factum*. 2020. № 2. С. 62. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2020-2-7-59-65>

або є учасником злочинної організації (спільноти) та/або здійснює розподіл сфер злочинного впливу та/або злочинних доходів між такими частинами (групами) злочинної організації (спільноти)³⁰⁰.

Пропозиції щодо закріплення в КК України окремих ознак «вора в законі» зазнали критики.

Зокрема, В. В. Речицький зазначає, що нині доцільно розглянути таку необхідну для юридичного визначення «злодія в законі» ознаку, як «*дотримання притаманних злочинному середовищу традицій*». Слово «дотримання» означає в юридичному сенсі послідовне «виконання», «непорушення» певних правил чи норм поведінки. Скажімо, кожен громадянин має обов'язок дотримуватися Конституції України та законів України (ст. 68 Основного Закону України), що передбачає в більшості випадків не активну дію, а утримання від правопорушень, позитивну бездіяльність³⁰¹.

Отже, вислів «дотримуватися притаманних злочинному середовищу традицій і правил поведінки» не означає автоматичної налаштованості особи на злочинні діяння. Не можна стверджувати, що всі без винятку традиції та правила поведінки, притаманні злочинному середовищу, є антигуманними. Злочинне середовище – це специфічна людська спільнота, яка існує й виживає завдяки дотриманню її членами певних правил, соціальних норм. Зокрема, у злочинному середовищі визнається авторитет старших і досвідченіших осіб, а також морально засуджуються особи, засуджені за вчинення злочинів на сексуальному підґрунті тощо³⁰².

³⁰⁰ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : порівняльна таблиця до повторного другого читання від 1 квіт. 2020 р. проекту Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10

³⁰¹ Речицький В. В. Критичний аналіз окремих елементів проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». *Інформаційний портал «Права людини в Україні»* : [сайт]. URL: <http://khp.org/index.php?id=1594840634>

³⁰² Там само.

300

301

У будь-якому випадку поняття «дотримання» стосовно злочинних традицій і правил поведінки є недостатньо конкретним і визначеним орієнтиром для справедливої правової оцінки. Своєю чергою така невизначеність суперечить конституційному принципу верховенства права, закріпленому в ст. 8 Основного Закону України³⁰³.

Не менш вразливою для критики в контексті ст. 28 проекту змін до КК України є адресована «зłodію в законі» формальна вимога **«користуватися авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення»**. По-перше, серед осіб, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, є чимало тих, хто засудив своє кримінальне минуле й виправився. Тому мати авторитет у таких осіб не є негативною рисою чи ознакою. По-друге, якщо особи, які свого часу вчиняли кримінальні правопорушення, не мають нині судимості, то на якій підставі їх моральна позиція стосовно будь-якої особи може бути використана для кримінальної репресії чи просто дискримінації останньої³⁰⁴.

Якщо для визнання авторитетної в кримінальному середовищі особи «зłodієм у законі» достатньо такої ознаки, як її «участь» у «злочинній спільноті», то постає запитання: що тут є первинною кваліфікаційною ознакою – «злочинна спільнота» чи «зłodій у законі»? Участь «зłodія в законі» в «ієрархічному об'єднанні» понад п'яти осіб перетворює це об'єднання на «кримінальну спільноту». Водночас участь у «кримінальній спільноті» фізичної особи може надати цій особі статусу «зłodія в законі»³⁰⁵.

Якщо врахувати ту обставину, що не всі злочини є тяжкими або особливо тяжкими, нескладно дійти висновку, що загальне поняття «злочинної діяльності» в сенсі ст. 255 КК України охоплює також вчинення передбачених частиною четвертою ст. 12 КК України «нетяжких» злочинів, за які передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше ніж десять тисяч

³⁰³ Речицький В. В. Критичний аналіз окремих елементів проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». Інформаційний портал «Права людини в Україні»: [сайт]. URL: <http://khp.org/index.php?id=1594840634>

³⁰⁴ Там само.

³⁰⁵ Там само.

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж п'ять років³⁰⁶.

Це означає, що до «вора в законі» або іншого «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» може бути застосовано позбавлення волі на 15 років лише за те, що він/вона «здійснював вплив» і «координував» злочину діяльність інших осіб, налаштованих на здійснення «нетяжких» злочинів у кількісно невизначеному масштабі³⁰⁷.

Послідовне застосування частини четвертої ст. 255 КК України до «вора в законі» або іншого «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» видається істотним порушенням вимог «пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню». У такий спосіб репресивний потенціал ст. 255 КК України суперечить вимогам верховенства права, що закріплено в ст. 8 Основного Закону України³⁰⁸.

Зауважимо, що спершу законопроект № 2513 містив перекладене українською мовою поняття «зłodій в законі». До другого читання формулювання було змінено на таке, яке поширене в злочинному світі, однак законодавець не закріпив ознак, що характеризують суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема «вора в законі»³⁰⁹.

У теорії кримінального права та кримінології немає чіткої та однозначної дефініції поняття «вор у законі». Передусім до них слід відносити осіб, яким надано зазначений неофіційний статус та які пропагують «зłodійські ідеї», згуртовують довкола них осіб кримінально протиправного спрямування.

«Зłodіями в законі» стають особи, що вже були неодноразово судимими (хоча серед «зłodіїв у законі» є також і значна кількість

³⁰⁶ Речицький В. В. Критичний аналіз окремих елементів проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». Інформаційний портал «Права людини в Україні»: [сайт]. URL: <http://khp.org/index.php?id=1594840634>

³⁰⁷ Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). Інформаційний портал «Права людини в Україні»: [сайт]. URL: <https://khp.org/1595421303>

³⁰⁸ Там само.

³⁰⁹ Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2021. С. 122–123.

злочинців, які взагалі не були раніше судимими), а саме такі, що глибоко опанували кримінальну субкультуру; мають високий авторитет у злочинному світі; визнані такими особами, що вже мають статус «зłodія в законі». Визнання злочинця «зłodієм у законі» в більшості випадків відбувається здійснюється на зłodійській «сходці» – «законодавчому органі» злочинного світу, повноважному визначати систему зłodійської етики («злочинної ідеології»), вирішувати найбільш важливі та складні питання життя в злочинному світі³¹⁰.

З аналізу проміжних рішень у кримінальному провадженні (ухвал слідчих суддів під час здійснення судового контролю) й остаточних судових рішень в адміністративному судочинстві, в яких вирішувалося питання про скасування рішень уповноважених органів на заборону в'їзду на територію України іноземним громадянам через наявність у них статусу «вора в законі», виявлено *критерії, що використовують суди для встановлення того, що особа мала статус «вора в законі»*. Зокрема, це: проходження процедури ініціації («коронування») та отримання статусу «вора в законі»; контроль і розподіл матеріальних благ («общака»); виконання ролі «мирового судді» під час вирішення конфліктів і спірних ситуацій, які виникали між представниками криміналітету; вплив на представників криміналітету, надання їм відповідних вказівок, контроль виконання таких вказівок і дотримання особами негласних «злочинних понять»; наявність злочинного прізвища; наявність злочинного авторитету у кримінальному світі; беззаперечний авторитет серед злочинців³¹¹.

Одне з найбільш повних і вичерпних визначень «вора в законі» сформульовано в науково-практичному коментарі до ст. 255 КК України. У цій книзі «вор у законі» визначається як суб'єкт, якому, відповідно до юридичної літератури та інших джерел, при-
таманна низка ознак:

³¹⁰ Тома М. Г. Професійна злочинність: «зłodії в законі», їхній вплив на криміногенну ситуацію в країні. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 3. С. 84–85. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.13>

³¹¹ Левчук В. О. «Вор в законі»: відоме поняття та нові кримінально-правові проблеми. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 249–250. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.36>

1) набуває такого статусу внаслідок проходження «коронації» (особливої процедури визнання особи «вором у законі» на злочинному зібранні («сходці») інших «ворів у законі»).

Стати «вором у законі» можна лише за умови отримання підтримки («рекомедації») інших, визнаних такими кримінальними авторитетами, представників злочинного середовища. Трапляються випадки, коли кримінальні авторитети з різних причин відмовляються «коронуватися». Самі авторитети здебільшого пояснюють це вагою «зłodійської корони»; фактично йдеться про те, що не завжди кримінальний авторитет спроможний чи бажає неухильно дотримуватися зłodійських звичаїв, традицій, моралі³¹²;

2) підтримує злочинні традиції, пропагує ідеї злочинного світу, згуртовує довкола них інших осіб, дотримується зłodійського «кодексу честі», який, зокрема, забороняє: сприйняття будь-яких формальних суспільних правил поведінки й норм моралі; будь-яку співпрацю з органами кримінальної юстиції, зокрема визнання власної вини; займатися будь-якою суспільно корисною працею, обіймати будь-які адміністративно-господарські посади в місцях позбавлення волі; брати участь у діяльності політичних партій, виборах до органів влади; отримувати від влади зброю, нагороди, захищати державні й громадські інтереси; вчиняти вбивство, якщо його причиною не був захист «воровських принципів» і «честі вора», а також хуліганство і згвалтування;

3) організовує наповнення зłodійської каси – «общака»³¹³;

³¹² З іншого боку, окремі злочинці за зłodійськими «поняттями» ніколи не можуть стати «ворами в законі». Це, зокрема: 1) особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією (в установах виконання покарань їх називають «скривдженими», «півнями»), засуджені, які надавали допомогу адміністрації (їх називають «козлами»), «фуфлижники» (ті, хто не повертає картковий або інший борг); 2) особи, які служили в правоохоронних органах чи армії; 3) ті, хто недостатньо знає і поважає зłodійську мораль. Наприклад, якщо злочинець, маючи кримінальний дохід, не вносить гроші в «общак» або не допомагає «чесним арештантам», а використовує дохід в особистих цілях (на зłodійському жаргоні – набиває кишку), то він не зможе стати «вором в законі».

³¹³ Під «общаком» (зłodійським «общаком») розуміють своєрідний матеріальний фонд – кошти (зокрема, безготівкові) та інші матеріальні цінності (наприклад, у місцях позбавлення волі це можуть бути продукти харчування, одяг, наркотики, алкоголь тощо), за збирання, облік та зберігання яких відповідає певна особа («вор в законі», «смотрящий»). Це фонд взаємодопомоги в злочинному середовищі. «Общак» слугує основою згуртування

- 4) підтримує фінансово та/або матеріально засуджених чи раніше судимих;
- 5) координує кримінально протиправну діяльність на певній території чи в певній сфері;
- 6) виконує роль «третейського судді» (є посередником у розв'язанні конфліктних ситуацій);
- 7) переважно є неодруженим чоловіком, уникає тривалих стосунків із жінками, розірвав контакти з рідними та близькими;
- 8) здебільшого має (мав) судимість;
- 9) має радника, інших помічників, прислужників («шісток»);
- 10) має авторитет серед засуджених чи раніше судимих;
- 11) має відповідні татуювання на тілі;
- 12) сприяє кримінально протиправній діяльності чи спонукає до неї;
- 13) має зв'язки з іншими злочинними авторитетами, учасниками злочинних об'єднань;
- 14) може наділяти членів злочинного середовища певними функціями чи ролями, зокрема призначає «положенців»;
- 15) має можливість брати участь у «сходці»;
- 16) уміє на високому рівні грати в азартні ігри та вчасно розраховується з тими, хто виграв;
- 17) має кримінальне прізвисько³¹⁴.

різних груп засуджених під заступництвом найбільш авторитетних із них – «зłodіїв в законі» і «смотрящих». «Общак» поповнюється, зокрема, за рахунок прибутку від професійної злочинної діяльності, «податку» з осіб, які порушують норми і традиції злочинного світу, коштів, які надходять «ворам в законі» чи іншим кримінальним авторитетам як плата за вирішення ними майнових спорів, внесків від проведення азартних ігор. У злочинному світі існує як загальний «общак», так і регіональні, а також інші, локальніші «общаки». Взагалі зłodійські «каси» розрізняються за місцем їхнього створення і контингентом суб'єктів використання. Кошти з «общака» можуть бути використані, наприклад, для оплати послуг адвокатів, допомоги близьким «вора в законі» чи іншого кримінального авторитету, який перебуває в установі виконання покарань, підкупу персоналу цих установ, слідчих або суддів, влаштування зłodійських зібрань (Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. С. 32–33).

³¹⁴ Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. С. 32–33.

Зазначені ознаки відображають типову кримінологічну модель «вора в законі», яка склалася на підставі наукових досліджень. Проте науковий аналіз засвідчує, що ці характеристики не є обов'язковими в сукупності для визнання особи «вором у законі», а мають переважно ілюстративно-загальнювальний характер.

Ані міжнародне, ані українське кримінальне законодавство не містить вичерпного переліку ознак, яким обов'язково має відповідати особа для визнання її «вором у законі». Стаття 255 КК України оперує терміном «особа, яка перебуває у статусі “вора в законі”», однак не передбачає нормативно закріпленої дефініції такої особи. Унаслідок цього визначення зазначеного статусу відбувається на розсуд органів досудового розслідування та суду, з огляду на фактичні обставини справи.

Ключовими характеристиками «вора в законі» залишаються: 1) факт коронації (визнання злочинним середовищем); 2) вплив на злочинну діяльність (організаційний, ідеологічний або фінансовий); 3) дотримання зłodійського кодексу.

Усі інші ознаки (наприклад, татуювання, кримінальне прізвисько, відмова від родини) є вторинними, традиційними, але не юридично обов'язковими.

Чимало осіб, визнаних у кримінальному середовищі «ворами в законі», можуть: бути одруженими або підтримувати зв'язки з родиною; мати офіційне джерело доходів; не відповідати певним моральним або поведінковим нормам зłodійського кодексу; уникали публічної активності чи участі в «сходках» через ризики переслідування.

З позиції кримінально-правової кваліфікації особу можна визнати «вором у законі» лише за сукупністю ключових ознак, які свідчать про:

- 1) офіційне визнання в кримінальному середовищі;
- 2) активну роль у координації злочинної діяльності;
- 3) дотримання принципів зłodійського устрою;
- 4) вплив на інших суб'єктів кримінальних правопорушень.

Інші ознаки мають допоміжне значення, їх можна розглядати як обставини, що додатково підтверджують статус цього суб'єкта.

«Вор у законі» – це суб'єкт організованої злочинної діяльності, який набуває такого статусу внаслідок спеціальної процедури

легітимації («коронації») на злочинному зібранні серед інших осіб з аналогічним статусом, його визнають носієм злочинських традицій і норм, він координує або впливає на кримінальну діяльність інших осіб, відіграє роль арбітра в конфліктах між представниками злочинного світу, бере участь у забезпеченні функціонування кримінального середовища (зокрема наповнення «общака»), має кримінальне визнання й авторитет у такому середовищі, зокрема в місцях позбавлення волі, і дотримується специфічного кодексу поведінки, що заперечує співпрацю з органами влади й офіційними соціальними інститутами.

Для «ворів у законі» передбачено три види санкцій: 1) публічний ляпас (застосовують за дрібні провини; причому дати ляпас може тільки рівний за «званням», тобто також «вор у законі»; 2) «дати (бити) по вухах», тобто перевести в нижчу категорію – так званих мужиків; 3) смерть. У разі порушення основних вимог злочинського «кодексу» «вор у законі» не може розраховувати на поблагливість; його будуть розшукувати, поки не знайдуть. Після винесення злочинською «сходкою» вироку кожен арештант, який поважає себе, зобов'язаний під час зустрічі із засудженим привести вирок у виконання, тобто позбавити життя «вора в законі».

Використання «титулу» «вора в законі» злочинцями є доволі суперечливим, оскільки вони називають себе просто «злочинці», не додаючи жодної згадки про будь-який закон, що для інших категорій злочинців не передбачено³¹⁵. «Вора в законі» можуть називати по-різному: «вор у законі», «вор», «старший брат», «ідейний вор», «законник» тощо³¹⁶.

Протистояти діяльності «злочинців у законі» надзвичайно складно. Адже «авторитети», коли переходять, з'являються лише в добре перевірених місцях. Вони непередбачувані, ведуть активне кримінальне життя, підтримують засуджених у місцях позбавлення волі через «общаки» й мають дві основні робочі спеціалізації. Одні контролюють чисельні угруповання крадіїв, грабіжників і

³¹⁵ Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 2020. № 28–29.

³¹⁶ Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. С. 33–34.

розбійників, нерідко беруть безпосередню участь у «наскоках». Їх називають мастодонтами, плем'ям, що вимирає, до якого належать представники найстарішої когорти, що дотримуються традицій. «Авторитети» нової формації, які не надто дотримуються злочинського кодексу, найбільше цікавляться бізнесом – як «тіньовим», так і участю в легальних видах підприємництва. Таким особам та їхньому оточенню нерідко інкримінують участь у всіляких доходних оборудках і загалом аферах у сфері економіки. В коло їхнього інтересу потрапляють такі об'єкти, як порти, ринки й пов'язана з ними контрабанда. Щоб прокручувати залучені в такі схеми мільйони (чи навіть мільярди), «авторитети» налагоджують зв'язки з чиновництвом (купляють їх, допомагають у кар'єрі посадовцям-корупціонерам), очільниками державних підприємств, правоохоронних структур, суду, їхніми друзями нерідко стають і доволі знані політики (Геннадій Карпюк «Дзеркало тижня» №5, 13 лютого 2010)³¹⁷.

«Злочинці в законі» впливають не тільки на бізнес і злочинні сфери діяльності, а й на політиків і людей, що ухвалюють доленосні рішення для країни, на народних обранців. Через них вносять зміни в законодавство, які полегшують долю в'язнів і злочинного бізнесу. Найяскравіший приклад – «закон Савченко», який лобіювала саме організована злочинність. Таких прикладів впливу «злочинців у законі» на динаміку криміногенної ситуації в Україні безліч³¹⁸.

Адміністрація злочинного світу, представлена «злочинцями в законі», уособлює кримінально-протиправну «виконавчу» та «судову» владу, призначається злочинною «законодавчою» владою («злочинська сходка»), продукує ідеологію злочинного світу; розпоряджається та контролює злочинну казну («общак»)³¹⁹.

³¹⁷ Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру : пояснювальна записка до проекту Закону України від 22 трав. 2012 р. № 10506. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43502

³¹⁸ Тома М. Г. Професійна злочинність: «злочинці в законі», їхній вплив на криміногенну ситуацію в країні. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 3. С. 86. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.13>

³¹⁹ Там само.

CONCLUSIONS

The monograph proposes a solution to an urgent scientific task in the field of criminal law of Ukraine – a comprehensive approach to theoretical and practical issues related to criminal liability for creating, leading a criminal community or criminal organization, as well as participation in it. This was done by developing directions for improving national criminal legislation and its application. The key results of the study include the following provisions.

1. The state of research and Legislative Innovations in Criminal Law

The current state of doctrinal elaboration of the issues of criminal liability for creating, leadership a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, does not meet the current needs of law enforcement. This is due to the lack of comprehensive studies of the problems that have arisen in the activities of law enforcement agencies and courts after the amendments to Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine) by the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Liability for Crimes Committed by a Criminal Community» of 4 June 2020.

These changes include a number of key innovations, in particular:

1) the introduction of the concept of a criminal community as a separate form of accomplice liability, together with the establishment of criminal liability for its creation and leadership;

2) the differentiation of the objective elements of the offence under Art. 255 of the CC of Ukraine, with the concurrent exclusion of liability for participation in offences committed by a criminal organization;

3) the addition to the article of new qualifying and especially qualifying circumstances, namely, namely: the commission of the act by an official abusing his or her official position; the commission of the act by a person exercising criminal influence or holding the status of a subject of heightened criminal influence, including the status of a «thief in law» («vor v zakoni»);

4) the clarification of the conditions of a special type of exemption from criminal liability under part 6 of Art. 255 of the CC of

---

CONCLUSIONS

Ukraine – in particular, a voluntary notification of the creation of a criminal organization or participation in it must be made before the notification of suspicion;

5) the creation of a new offence concerning unlawful gatherings («skhodka»), as provided in the newly added Art. 255³ of the CC of Ukraine;

6) the codification in the notes to Art. 255 of the CC of Ukraine of the definitions of «criminal influence» and «a person in the status of a subject of increased criminal influence, including the status of a “thief in law”».

Nevertheless, the current version of Art. 255 of the CC of Ukraine presents several challenges: the absence of clear guidelines for classifying the conduct of members of criminal communities and organisations; flawed drafting of both prohibitory and enabling provisions; ambiguity of certain terms, undermining consistency in law enforcement practice.

2. Criminal organization

There are significant errors in the definition of a criminal offence committed by a criminal organisation (Part 4 of Art. 28 of the CC of Ukraine). Firstly, it uses the incorrect pronoun «he» to refer to the offence instead of the grammatically correct «it». Secondly, the wording of the purpose of creating a criminal organisation as ensuring the functioning of the organisation itself is erroneous. This is logically and legally incorrect, since such a structure cannot exist solely for the sake of its own functioning: a connection with criminal activity is mandatory. These shortcomings should be eliminated by introducing appropriate amendments to the legislation on criminal liability.

It is inappropriate to identify additional characteristics of a criminal organisation beyond those stipulated as mandatory in Part 4 of Art. 28 of the CC of Ukraine: stability; hierarchy; minimum number of members (five or more persons); organisation through prior conspiracy for joint activities; and the purpose of committing serious or especially serious crimes by its members.

Proposals to introduce additional features, such as specialisation, business plan, internal rules of conduct, etc., not only duplicate the already defined characteristics, but also potentially complicate law enforcement. Their formalisation may lead to a broader scope of

proof, which in turn will increase the burden on law enforcement agencies and courts.

The problem of different interpretation of criminal law features of a criminal organisation and other criminal associations due to the lack of their clear legislative definition should be resolved either by introducing appropriate amendments to the CC of Ukraine or at least at the level of legal positions of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court.

3. Criminal community

A criminal community is a permanent or temporary organised criminal association formed from two or more criminal organisations to achieve a goal or perform tasks related to criminal activity of a mercenary or mercenary-violent nature or to establish and spread criminal influence.

Despite the fact that a criminal community is not defined in Art. 28 of the CC of Ukraine, it is an independent form of complicity characterised by two features: 1) it consists of two or more criminal organisations; 2) these organisations have merged into a new organised criminal association. The definition of a criminal community needs to be clarified, since the form of complicity under study can be formed not only by criminal organisations, but also by other criminal associations, primarily organised groups.

The advantages of introducing a criminal community into the sphere of criminal law regulation are the creation of a term that more fully and accurately describes certain organised criminal associations operating in the criminal world, as well as the possibility of imposing a more severe punishment for the creation and leadership of a criminal community, given the harsher sanctions of Part 4 of Art. 255 of the CC of Ukraine. Instead, the main disadvantages of this legislative innovation are the difficulties in proving the new form of complicity, the delayed response to the facts of criminal activity of organised criminal associations and the excessive burden on law enforcement. Therefore, the provisions on this form of complicity should be excluded from the CC of Ukraine.

4. Objects of the crime

Given the current framework of criminal liability legislation, the generic object of the offences stipulated in Art. 255 of the CC

of Ukraine – namely, the creation and leadership of a criminal community or criminal organisation, as well as participation therein – is public relations pertaining to the criminal law protection of public security. The main direct object of these offences is public security itself, which is endangered by the activities of criminal organisations and communities.

In addition, the offence under Art. 255 of the CC of Ukraine has an additional direct object of legal protection, which relates to the specific nature of the criminal activity carried out by the respective association. This object may vary depending on the specialisation of the organised criminal association.

5. Objective side of the crime

The most dangerous among the acts forming the objective side of the crime under Art. 255 of the CC of Ukraine are the creation of an organised criminal association and its leadership. Their social danger is determined by the purpose of the association, its structure, the nature of criminal activity and other individual characteristics of a particular organisation.

As a rule, the person who created a criminal organisation remains its leader until conviction, replacement by another person or death. In addition to organisational and managerial functions, such a person is often personally involved in committing crimes covered by the purpose of the association. In such cases, their actions require additional qualification under a set of criminal offences.

Leadership of a criminal organisation or community should be understood as the direction of its criminal activities as a whole. It does not encompass the management of individual offences committed by its members; such conduct must instead be qualified under the specific provision establishing liability for those crimes. There is a crucial distinction between leadership in a criminal organisation and leadership in a criminal community with respect to their structural units.

Specifically, heading a structural unit of a criminal organisation constitutes a separate offence and is not subsumed under leadership of the organisation as a whole. Conversely, directing a structural unit within a criminal community is deemed part of the community's overall leadership.

To eliminate discrepancies in the criminal law regulation of homogeneous prohibitions, the provisions on the leadership of structural units of organised criminal associations, both in the current CC of Ukraine and in its draft, should be unified.

The peculiarity of participation in a criminal organisation is that it is inherent in ordinary members of such an association and can be manifested in different ways – depending on its specialisation, hierarchy, rules of internal behaviour, as well as ways, means and instruments of committing criminal acts.

Given that Art. 255 of the CC of Ukraine does not recognise participation in a criminal community as an objective element, anyone who joins and actively engages in a criminal community should be treated as participating in a criminal organisation and qualified under Parts 2, 3, or 5 of Art. 255. However, the optimal solution would be to introduce appropriate amendments to the CC of Ukraine.

6. The subject of the crime

The crimes under Parts 1, 2 and 4 of Art. 255 of the CC of Ukraine can be committed by a general subject (any person). Instead, the acts provided for in other parts of this article are crimes with a special subject – an official (Part 3) and a person who exercises criminal influence or is a person who is in the status of a subject of increased criminal influence, in particular in the status of a «thief in law» (Part 5).

Proposals to lower the age of criminal liability for offences under Art. 255 of the CC of Ukraine have attracted considerable scholarly interest and some support among researchers. However, such proposals could only be implemented if the juvenile justice system were reformed in parallel. In particular, it is necessary to establish more effective mechanisms for the execution of sentences that would mitigate adolescents' risk of engaging in criminal activities and assimilating into the criminal subculture. It should be borne in mind that detention facilities often provide an environment conducive to the formation of criminal attitudes. In such conditions, criminal traditions are actively reproduced, informal norms of behaviour are established, and knowledge and skills are acquired, which are subsequently used to create and operate organised criminal associations.

7. Subjective side of the crime

The crime under Art. 255 of the CC of Ukraine can be committed only with direct intent. This means that the perpetrator is aware of the socially dangerous nature of his or her act (action or inaction) and wishes to commit it.

Crimes under Parts 1, 2, and 4 of Art. 255 of the CC of Ukraine are committed only with direct intent. The intent encompasses both the prohibited acts (creation, leadership, or participation) and the offender's awareness of the type of criminal association – whether a criminal organisation or a criminal community.

For the qualified crime under Part 3 of Art. 255 CC of Ukraine, the offender must be aware that they are an official and that the act constitutes an abuse of their official position.

For the especially qualified crime under Part 5 of Art. 255 CC of Ukraine, the offender must be aware that they exercise criminal influence or hold the status of a subject of heightened criminal influence, in particular as a «thief in law».

The perpetrator of a crime under Art. 255 of the CC of Ukraine acts with direct intent, being aware that their conduct threatens public safety and desiring to bring it about – that is, they recognize the social danger of their acts or omissions. The volitional feature consists in the intention to create, lead, or participate in a criminal association.

Motive, purpose, and emotional state do not affect the legal qualification but may be taken into account at sentencing. Criminal organisations and communities, however, typically focus on serious or especially serious crimes, and their members are generally driven by material (mercenary) motives.

8. Official as a subject of a crime

Introducing a qualifying circumstance for the crimes under Parts 1 and 2 of Art. 255 of the CC of Ukraine – namely, when an official, abusing their official position, creates, leads, or participates in a criminal organisation or its structural unit – is neither the only nor the most effective way to address officials' involvement in organised criminal associations. A preferable approach is that adopted in the draft new CC of Ukraine, which treats official participation as an aggravating element that raises the crime by one or two degrees;

however, its adoption would require a comprehensive reform of the criminal legislation.

Currently, officials are treated as special subjects only when they create, head, or participate in a criminal organisation or its sub-unit. Accordingly, the legislature's failure to treat analogous conduct involving a criminal community as an aggravated or especially aggravated crime is unjustified.

9. Criminal influence and its subjects

The need to criminalise criminal influence arises from the inability of the previous model of criminal law to adequately address the conduct of high-ranking figures within the criminal underworld, such as «thieves in law», «watchers» («smotryashchiye»), and «overseers» («polozhenzy»). The traditional concept of an individual criminal offence did not extend to forms of influence that fall short of directly committing a crime, but instead involve coordination, psychological pressure, or organisational support of criminal activities.

Criminal influence is exerted through informal control mechanisms – such as dispute resolution under the criminal community's code of conduct («poniatty»), authorisation of illicit operations, and control over «communal funds» («obshchak»). For many years, such practices lay beyond the reach of criminal prosecution, leaving underworld criminal leaders unaccountable.

The criminalisation of influence bridged this gap by rendering the mere act of directing organised criminal activity prosecutable, regardless of direct involvement in a particular offence. This represented a pivotal advancement in Ukraine's national framework for combating organised crime.

Criminal influence is manifested in a wide range of actions aimed at organising, controlling and managing the criminal environment. Such actions include:

- granting the status of a «thief in law» («vor v zakoni»), acknowledging an individual's highest informal authority in the criminal world;
- appointing «watchers» («smotryashchiye»), «overseers» («polozhenzy»), and other proxies responsible for coordinating criminal activity both within and beyond penal institutions;

- resolving conflicts among inmates, ex-convicts, and others according to «notions» («poniattia») – unwritten criminal norms – with criminal authorities acting as arbitrators («magistrates»);

- organizing and convening unlawful gatherings («skhodky») in penal facilities, during which decisions are made on future criminal ventures, allocation of spheres of influence, and related matters;

- distributing funds or other material benefits among prisoners through the «communal fund» («obshchak») – a special thieves' treasury financed by illicit proceeds or inmate contributions;

- establishing a protection network («roof» or «krysha») to shield individuals and criminal associations from rival factions and law enforcement intervention;

- controlling the supply of prohibited items into penitentiary institutions, including drugs, mobile phones, tobacco products, and funds used to support criminal activities;

- organizing illegal gambling operations and other criminal schemes designed to generate additional revenue;

- manipulating newly arrived prisoners to determine their rank within the criminal hierarchy, often accompanied by extortion of money from their relatives or friends.

The key shortcomings of the legal concepts of «criminal influence», «person exercising criminal influence», and «person in the status of a subject of increased criminal influence» lie in their vagueness, lack of specificity, evaluative character, and inconsistency with the principles of legal certainty, clarity, and unambiguity required of criminal law. The use of imprecise language – such as «authority», «personal qualities or capabilities», and «other influence» – creates significant risks for law enforcement, opens the door to arbitrary interpretation, and may result in abuse of power. These factors complicate the practical application of Art. 255 of the CC of Ukraine and could potentially lead to the relevant provisions being declared unconstitutional.

It is difficult to differentiate criminal influence based on the gravity of the underlying offences. On the one hand, criminal law classifies offences into three categories – minor, serious, and especially serious. On the other hand, within a single episode of criminal activity, these categories may be mixed. Accordingly, it appears inappropriate to

establish separate sanctions for such distinctions. In such cases, the severity of the crimes associated with the exercise of criminal influence should be considered by the court when determining punishment within the limits of the relatively defined sanctions set out in Art. 255 of the CC of Ukraine.

The phrase «any actions of a person» as used in the definition of criminal influence, requires clarification, as its vagueness poses a risk of the relevant provisions of the CC of Ukraine being found unconstitutional. Pending legislative amendments, this phrase should be interpreted restrictively – as referring to actions aimed at facilitating, inciting, coordinating, or otherwise influencing criminal activity, including the organisation or direct distribution of funds, property, or other assets intended to support such activity. Furthermore, the legislative definition of criminal influence should replace the term «actions» with «deeds», as the latter reflects greater legal precision.

The absence of a legislative definition of the term «criminal activity», as used in the context of criminal influence, remains a significant problem. The academic community lacks a unified understanding of its scope and meaning, which greatly complicates the enforcement of Art. 255 of the CC of Ukraine. This issue requires urgent regulatory clarification and comprehensive doctrinal analysis.

Moreover, the inclusion of references to a person's «authority» and «other personal qualities or capabilities» within the legislative definition of criminal influence appears terminologically excessive. Since any criminal act is inherently committed by a person possessing certain qualities or capabilities, these phrases lack independent legal significance and merely increase the evidentiary burden in criminal proceedings.

Thus, important areas of legislative improvement aimed at solving these problems may include the following: 1) exclusion from the disposition of Part 5 of Art. 255 of the CC of Ukraine of the reference to part two of this article; 2) clarification of the construction «any actions of a person»; 3) replacement of the word «actions» with «deeds» in the definition of criminal influence; 4) supplementation of the law on criminal liability with the definition of the term «criminal activity»; 5) exclusion from the legislative definition of criminal

influence of the terms «authority», «other personal qualities or capabilities».

A person's classification as a subject of criminal influence or a subject of increased criminal influence should not be based on their informal status within the criminal underworld – such as «thief in law» («vor v zakoni»), «overseer» («polozhenets»), «watcher» («smotryashchiy»), or similar designations – but rather on the presence of criminal law elements in their conduct that correspond to the definition of exercising criminal influence or holding the status of a subject of increased criminal influence.

A «thief in law» («vor v zakone») is a figure of organised crime who has been legitimised within the criminal environment through a formalised procedure, and who coordinates, influences, or supports the criminal activities of others while acting in accordance with the norms of criminal subculture. The key features of a person holding the status of a «thief in law» include: recognition within the criminal milieu (i.e. coronation); active involvement in criminal activity through organisational, ideological, or financial influence; adherence to the thieves' code; and authority within the criminal community, particularly in penitentiary institutions. Other indicators – such as tattoos, nicknames, marital status, or official sources of income – are of auxiliary character and lack independent legal significance.

10. Shortcomings of the construction of a particularly qualified corpus delicti

The especially qualified offence under Part 5 of Art. 255 of the CC of Ukraine exhibits several defects, including: 1) establishment within the same corpus delicti (Part 5 of Art. 255 of the CC of Ukraine) of the behaviour of subjects of different degrees of public danger – a person exercising criminal influence and a person in the status of a subject of increased criminal influence; 2) treating individuals who exercise criminal influence as both principal offenders of the basic offence and participants in the especially qualified offences under Parts 1, 4, and 5 Art. 255 of the CC of Ukraine; 3) the erroneous use of the conjunction «including»; 4) the questionable appropriateness of using the term «status» in the phrase «a person holding the status of a subject of increased criminal influence»; 5) the presence of tautology in the definition of such a person, including the reference

to the status of a «thief in law», as well as a violation of the principles of formal logic in the relevant legal definition.

Most of these issues can be addressed by refining the definition of «a person holding the status of a subject of increased criminal influence». At the same time, the problem of combining the conduct of individuals with varying degrees of public danger within a single *corpus delicti* (Part 5 of Art. 255 of the CC of Ukraine), as well as the dual recognition of a person exercising criminal influence as a subject of both the basic and especially qualified offences, may be resolved through one of the following approaches: 1) removing the phrase «a person who exercises criminal influence» from the disposition of Part 5 of Art. 255 of the CC of Ukraine; 2) applying the principles of restrictive rather than literal interpretation to the provision in question; 3) improving the legal definitions of «criminal influence» and «subject of criminal influence».

The first and third approaches require amendments to the CC of Ukraine. Therefore, until such amendments are enacted, a restrictive interpretation of Part 5 of Art. 255 should be applied.

The recognition of a «thief in law» as a special subject of crime enabled the imposition of stricter criminal liability by applying the enhanced sanction set out in Part 5 of Art. 255 of the CC of Ukraine (imprisonment for a term of twelve to fifteen years with confiscation of property). This recognition has also had a preventive effect, as individuals holding this status are now clearly aware that they may be held criminally liable, with Arts 255 and 255-1 CC of Ukraine explicitly referring to a «thief in law».

However, there was no urgent need to codify the concept of «thief in law» as a special subject of crime, since, even in the absence of such legislative recognition, individuals with this status could be held criminally liable for committing both basic and qualified offences under Arts. 255 and 255-1 of the CC of Ukraine.

The lack of a definition of «thief in law» in the Criminal Code or any other legal act is a major shortcoming in the current legal framework governing criminal liability for such individuals. This legal uncertainty undermines the effective application of new criminal and procedural rules, particularly due to divergent interpretations of the term «thief in law». It also provides grounds for appealing related

court decisions to the European Court of Human Rights. Therefore, if the term is to remain in the Criminal Code, it is imperative that a clear legislative definition be introduced.

The complexity of establishing criminal liability for «thieves in law» is further compounded by their classification in legislation as individuals holding the status of a subject of increased criminal influence. As a result, it is necessary to prove the legal characteristics of both a «thief in law» and a subject of increased criminal influence – an approach that appears unjustified, given the considerable complication it introduces into the process of establishing criminal liability.

The arguments in favour of the inexpediency of using the term «thief in law» in the CC of Ukraine are: 1) the existence of a legal prohibition for convicted persons to use slang words (part 4 of Art. 117 of the Criminal Executive Code of Ukraine); 2) this term reflects the system of values of criminal offenders and promotes the popularisation of both «thief in law» and criminal jargon; 3) such a step by the legislator indicates the legitimisation of criminal subculture; 4) the use of non-Ukrainian terms contradicts the current legislation, and the introduction of criminal jargon into the official legal circulation is actually the introduction of elements of criminal subculture into the official legal language; 5) a literal interpretation levels the very meaning of the word «law»; 6) a precedent has been set for further introduction of other jargons from the criminal environment into the CC of Ukraine.

Proving the status of a «thief in law» is associated with the following problems: 1) the impossibility of documentary confirmation of a person's status; 2) the refusal of a person with the status of a «thief in law» to testify against himself or herself, as well as the refusal of the persons who carried out the relevant «coronation» to testify against him or her; 3) the high probability of refusal of persons who testified against a «thief in law» to recant their testimony in the courtroom.

Scholars propose alternative directions in the context of criminalisation of actions of a «thief in law» as a special subject of crime (formation of a special truncated *corpus delicti* – actions committed with the aim of acquiring or using the status of a «thief in

law»); consideration of the status of a «thief in law» as an aggravating circumstance; introduction of a qualifying feature or circumstance aggravating the punishment – committing a crime by a professional criminal; returning the institute of a particularly dangerous recidivist to the law on criminal liability), but each of them requires a detailed analysis within a separate study, given the presence of both advantages and disadvantages.

11. Exemption from criminal liability

Some of the conditions of a special type of exemption from criminal liability for members of a criminal organisation under Part 6 of Art. 255 of the CC of Ukraine are incorrectly formulated, and therefore certain provisions of this provision need to be improved, in particular by: 1) excluding from part 6 of Art. 255 and other articles of the CC of Ukraine the reference to the head as a separate accomplice, along with the organiser; 2) clarifying the condition of exemption from criminal liability relating to assistance by replacing the term «disclosure» with «investigation»; 3) expanding the scope of voluntary notification of the creation of a criminal organisation or participation in it.

A promising direction for the development of the system of incentives that may be applied to members of criminal organisations is the proposal of the authors of the draft CC of Ukraine to introduce a special type of exemption from punishment – «non-punishment due to positive behaviour». At the same time, these provisions of the draft need to be coordinated with other incentive provisions that may be applied to members of criminal organisations, in particular, with the criminal procedural institution of agreements.

12. Punishment

The issue of the punishability of members of criminal organisations and criminal communities lies in the fact that the enhanced sanctions of Art. 255 of the CC of Ukraine are often neutralised by the application of Arts. 69 and 75 of the Code, as well as by the absence of clear rules for determining punishment within the prescribed sanction, particularly with regard to mitigating and aggravating circumstances.

As a result, members of organised criminal associations either avoid actual imprisonment or receive sentences at the lower

end of the statutory range – or even more lenient penalties than those prescribed by law. At the same time, punishments alone are insufficient to ensure an effective system for combating organised crime. A corresponding system of serving sentences of imprisonment is necessary. Therefore, there is a pressing need to reform the penal enforcement system – for example, by establishing specialised correctional facilities with enhanced security and special regimes for individuals with the status of «thief in law».

Околіт Олександр Володимирович
Вознюк Андрій Андрійович

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УЧАСТЬ У НИХ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Монографія

В оформленні обкладинки використовується ілюстрація:

/ Shutterstock.com

Використовується за ліцензією від Shutterstock.com

Відповідальний за випуск *Михайловський С. Г.*

Верстка макета *Карташової О. Р.*

Дизайн обкладинки *Висоцької А. О.*

Підписано до друку 25.05.2025 р.

Формат 60x90/16.

Ум.-друк. арк. 20,25.

Обл.-вид. арк. 16,00.

Гарнітура CharterITC.

Наклад 300. Зам. 01/0525.

Видавець і виготовлювач –

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «НОРМА ПРАВА»

03049, Україна, м. Київ, вул. Тополева, буд. 4-8.

E-mail: norma.prava.llc@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції Серія ДК № 6846 від 18.07.2019